

ГЕРОЛЬД

LITHERLAND

№ 1–2 (9–10).

Горадня, 2003.

Год III.

“Герольд Litherland”© – навуковы геральдычны часопіс. Выдавец і рэдактар – Аляксей Шаланда. Намеснік рэдактара – Сяргей Амелька. Тэхнічны рэдактар – Генадзь Семянчук. Нумар дапамагалі рабіць: Юры Кітурка, Іна Крайнева, Яна Андрыянова. Часопіс выходзіць раз у квартал і распаўся юджаеца толькі па замове. Наклад 100 асобнікаў. Пры перадруку спасылка на часопіс “Герольд Litherland” ававязковая. Адрас для допісаў і замоваў: РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ, 230024, ГОРАДНЯ-24, п/с 50. E-mail: Litherland@tut.by

ЗМЕСТ:

Ад Рэдакцыі, с.2; АРТЫКУЛЫ: А.Шаланда: **Паходжанне і лёс роду Міндоўга**, с.3; В.Карнялюк: **Міндоўг у школьніх падручніках Беларусі, Польшчы і Расіі**, с.9; А.Шаланда: **Баярства Міндоўга: склад і паходжанне**, с.12; ПЕРАКЛАДЫ: М.Гумоўскі: **Маестатавая пячатка Міндоўга**, с.23; М.Ліхачоў: **Пячатка-пломба Міндоўга?**, с.25; М.Косман: **Праблема канцылярыі Міндоўга**, с.27; КРЫНІЦА: **Ліст караля Літвы Міндоўга I на Сялонію для Тэўтонскага Ордэну ў Лівені з 1255 г.**, с.29; РЭЦЭНЗІ, с.32; ПЫТАННІ, АДКАЗЫ, КАНТАКТЫ, ІНФАРМАЦЫЯ, с.38; СПІС СКАРОТАЎ, с.40.

750 год каранацыі Міндоўга (1253–2003).

Кароль Літвы Міндоўг. Паводле гравюры XVI ст.

Ад Рэдакцыі.

У 2003 г. спаўняеца 750 год важнай падзеі ў гісторыі Беларусі і Літвы – каранацыі Міндоўга. У нас ёсьць магчымасць параванаць, як адзначалася гэтая падзея ў гэтых сёння сувярэнных дзвух частках некалі адзінага Міндоўгавага каралеўства. У Літоўскай Рэспубліцы яна *традыцыйна* адзначалася на дзяржаўным узроўні. У сувязі з юбілеем была выпушчана паштовая марка з выявай Міндоўга, выбіта манета вартасцю 200 літаў, праведзены навуковыя канферэнцыі і выдадзены манаграфіі. У Рэспубліцы Беларусь улады правялі толькі міжнародную навуковую канферэнцыю “*Станаўленне Вялікага княства Літоўскага*. (Да 750-годдзя каранацыі Міндоўга)

Літоўская паштовая марка з выявай Міндоўга (2003 г.).

, а грамадскі камітэт па святкаванні 750-годдзя каранацыі Міндоўга змог правесці ў Менску толькі мастацкую выставу і невялікі канцэрт. Ня дзіва, што такія даволі скрыпты факты трапілі ў дзясятку грандыёзных мыльных бурбалак 2003 г., якая была складзена рэдакцыяй газеты “*Наша ніва*”¹.

У сувязі з гэтым мы вырашылі аддаць старонкі “*ГЛ*” цалкам гэтай асобе і тагачасным падзеям. Па-першае, таму што абяцалі. Падругое, таму што, як той казаў, за дзяржаву крыўдна. Аднак, высвятлілася, што зрабіць такі тэматычны нумар часопісу даволі складана – з-за адсутнасці ў Беларусі гісторыкаў, якія маглі бы напісаць нейкі арыгінальны тэкст па юбілейнай тэме. Маём на ўвазе не гісторыкаў увогуле, такіх хапае, а гісторыкаў-медэевістаў. Некалькі так склалася, што традыцыйна сярэднявечная гісторыя Беларусі была дзялянкай археолагаў і журналістаў. Першых таму, што мелі з гэтага часу пэўны археалагічны матэрыял, другія – таму, што ўмелі хутка пісаць на актуальнаяя тэмы. Не дзіўна, што артыкул аб каранацыі Міндоўга, які быў надрукаваны ў афіцыйным флагмане беларускіх гісторычных перыядычных выданняў – “*Беларускім гісторычным часопісам*”, напісаў журналіст, краязнавец і гісторык (менавіта ў такім парадку) Здзіслаў Сіцька². Артыкул, трэба прызнацца, някепскі, але ён паказаў даволі раўнадушныя адносіны да падзеі нашых прафесійных навукоўцаў. Выключэнне складае толькі Алесь Жлутка, які

надрукаваў па-беларуску ў часопісе “*Наша вера*” шэраг дакументаў XIII ст. як самога Міндоўга, так і тых, якія датычылі яго асобы³. Артыкул літоўскага даследчыка Томаса Баранаўскага з нагоды каранацыі Міндоўга і рэцензію Генадзя Семянчука на яго кнігу надрукаваў часопіс “*Спадчына*”⁴.

Літоўская манета вартасцю ў 200 літаў: аверс і рэверс (2003 г.).

надрукаваў па-беларуску ў часопісе “*Наша вера*” шэраг дакументаў XIII ст. як самога Міндоўга, так і тых, якія датычылі яго асобы³. Артыкул літоўскага даследчыка Томаса Баранаўскага з нагоды каранацыі Міндоўга і рэцензію Генадзя Семянчука на яго кнігу надрукаваў часопіс “*Спадчына*”⁴.

¹ Бессэнсацыі. Дзясятка грандыёзных мыльных бурбалак году// Наша ніва.– № 48.– 26 сінегня 2003.– С.13.

² Гл.: Сіцька З. “...Ясней ад перлаў і золата кароны”. Да 750-годдзя каранацыі Міндоўга// БГЧ.– 2003.– № 5.– С.9–17; ён жа: “Найдараежэйшаму ў Хрысце сыну...”. Да 750-годдзя каранацыі Міндоўга// Дыялог.– Баранавічы, 2003.– № 7–8 (106).– С.18–19, 32–33.

³ Жлутка А. Каранацыя Міндоўга і заснаванне першага біскupства ў дакументах XIII ст./// Наша вера.– Менск, 2003.– № 2.– С.36–44. Гл. таксама: Жлутка А. Кароль Міндоўг і яго дзяржава ў дакументах папскай курыі XIII ст./// БАШ.– Менск, 2003.– Вып.4.– С.194–241.

⁴ Гл.: Баранаўскас Т. Месца каранацыі Міндоўга// Спадчына.– 2002.– № 5–6.– С.26–31; Семянчук Г. Рэц.: Tomas Baranauskas. Lietuvos valstybes ištaikos.– Vilnius: Vaga, 2000.– 317 p// Спадчына.– 2002.– № 5–6.– С.137–141. Нумар выйшаў са спазненнем у 2003 г.

У сувязі з падрыхтоўкай тэматычнага юбілейнага нумару “*ГЛ*” было вырашана змяніць традыцыйную структуру часопісу і дадаць новую рубрыку – ПЕРАКЛАДЫ. У ёй мы перадрукоўваем невялікі артыкул Мар’яна Гумоўскага, прысвечанага маестатавай (tronnai) пячатцы караля Міндоўга. Другі пераклад – фрагмент тэксту вядомага расейскага знаўцы сфрагістыкі і геральдыкі М.П.Ліхачова, які датычыць знайдзенай ім пячаткі-пломбы з імем Міндоўг і яго клейнавым знакам. Трэці – частка тэксту польскага даследчыка Марцэлія Космана, прысвечанага праблеме канцылярыі Міндоўга. Тэксты друкуюцца без падання аўтарскіх спасылак і бібліографіі, цытаванні дакументаў падаюцца так, як у аўтарскім арыгінале.

Ведаючы аб падрыхтоўцы да друку А.Жлуткай дакументаў Міндоўга, тым не меныш, у рубрыцы КРЫІЦА мы вырашылі перадрукаваць адзін з вядомых дакументаў Міндоўга, а менавіта акт з 1255 г. аб перадачы Сялоніі Тэўтонскаму Ордэну, на якім захавалася маестатавая пячатка першага і апошняга літоўскага караля. Галоўнай прычынай для перадруку менавіта гэтага документу было тое, што ён цесна звязаны (праз сфрагістыку і дыпламатыку) з папярэднімі перакладнымі тэкстамі.

Акрамя гэтага ў РЭЦЭНЗІЯХ змешчаны агляды той літаратуры, якая мае дачыненне як да заяўленай тэматыкі, так і профілю нашага часопіса.

Рэдакцыя.

АРТЫКУЛЫ.

Паходжанне і лёс роду Міндоўга⁵.

In the article “*The Origin and the destiny of Mindoŭh gens*” Alaksiej Šalanda restores genealogical tree of first and last king of Lithuania. The author comes to a conclusion, that Mindoŭh had three wives: unknown Princess of Navahradak – daughter of Iziaslaŭ, Marta, widow of Visimont Bulevič and his sister, wife of Nalšan prince Daumont. From the first wife were born Vojšałk and daughter, which was wife of prince Švarn Daniłavič, and from second – sons: Rukla, Repla also is undeserved forgotten by the historians Herstut. After murder Vojšałk in 1267 the gens of Mindoŭh stopped.

Таямнічая асоба Міндоўга заўсёды прыцягвала ўвагу даследчыкаў, якія займаліся проблемамі ўтварэння Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ). Не сталі выключэннем і беларускія гісторыкі. Вывучаючы паходжанне Міндоўга яны прыйшлі да розных высноў. Мікола Ермаловіч, напрыклад, выводзіў яго з полацкай галіны дынастыі Рурыкавічаў і лічыў славянінам [1, с.8–9]. У сваю чаргу, Павел Урбан не выключаў магчымасць заходнеславянскага паходжання Міндоўга [2, с.70]. Аб скандынаўскім паходжанні вялікіх князёў літоўскіх, у тым ліку, як можна меркаваць, і Міндоўга, пісаў Лявон Галяк [3, с.57–58]. Адзначым, што аргументацыя згаданых аўтараў абапіралася або на познія радаводы полацкіх князёў (М.Ермаловіч), або на тлумачэнне самога імя з розных моваў (П.Урбан, Л.Галяк) і, на нашу думку, мела на мэце толькі адное – даказаць нелітоўскае ці небалцкае паходжанне Міндоўга. Атрыманыя высновы не пераканалі большасці беларускіх даследчыкаў. Сёння ў айчыннай гісторыяграфіі агульнапрынятай лічыцца думка, што Міндоўг з’яўляўся этнічным балтам (літоўцам) [4, с.27; 5, с.144; 6, с.144; 7, № 6, 2001, с.45].

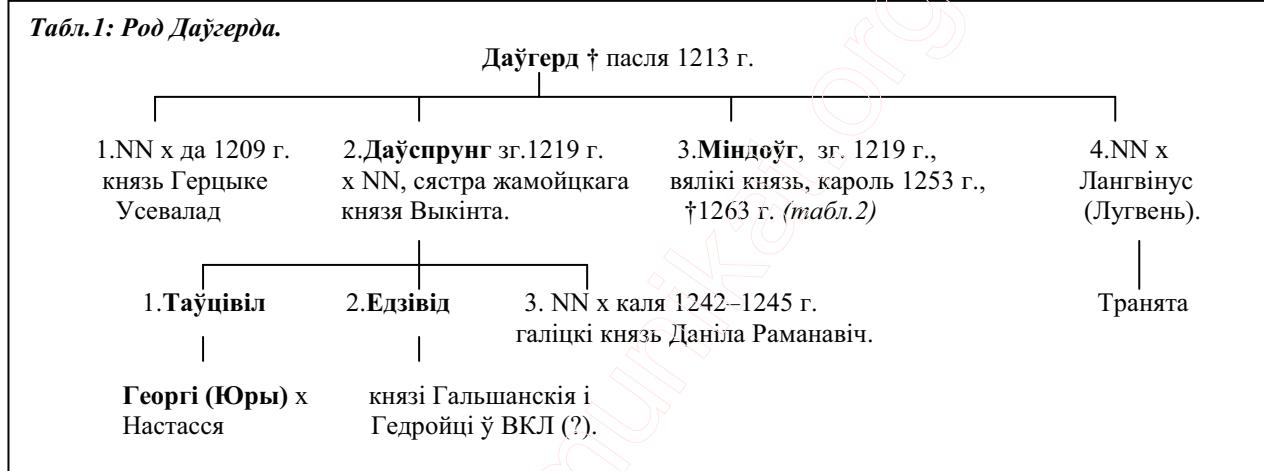
Сапраўды, Міндоўг упершыню згадваецца ў կрыніцах у 1219 г., як “*князь Литовский*”, пры гэтым летапісец адносіць яго да групы так званых “*старейших*” князёў [8, слп.735]. Вызначэнне “*літоўскі*”, на нашу думку, тут ўжыта летапісцам не толькі ў палітычным, але і ў этнічным сэнсе, што здымает ўсе сумненні ў яго балцкім паходжанні. Аднак, несумненна і тое, што Міндоўг добра ведаў рускую мову і культуру, г.зн. быў значна аславяненым балтам⁶. Летапісец часта цытуе слова Міндоўга па-руску: “*Миндогови же*

⁵ Артыкул быў напісаны для Міжнароднай навуковай канферэнцыі “*Станаўленне Вялікага княства Літоўскага (Да 750-годдзя каранацыі Міндоўга)*”, якая адбылася 16 мая 2003 г. у Наваградку.

⁶ Менавіта асіміляцыйныя працэсы меў на ўзве аўтар “*Апісання зямель*”, калі згадваў, што: “*Згаданыя літоўцы, якія і нальшаны лёгка паддаюцца хрышчэнню, бо ўзгадаваныя ад самай калыскі хрысціянскімі кармічелькамі, таму мы маглі дзеянічаць сярод іх больш бяспечна*” [18, с.148].

пріславши слы своя река не чини има млсти” або “и река [Міндоўг] се сестра твоя мртва а поеди карить по своеи сестре... и нача еи молвити сестра твоя оумираючи велела мъ тя пояти за ся...” [8, слп.816, 859–860], пры гэтym складальнік(i) галіцка-валынскага летапісу ведаў і літоўскую мову: “по своим рекоуще янда” [8, слп.839]. Няма сумненняў, што для зносін з рускімі княствамі і нават ў сваёй сям’і Міндоўг карыстаўся рускай мовай. У гэтym святле асаблівае значэнне набывае пячатка-пломба з Вялікага Ноўгараду, знайдзеная і апісаная расійскім знаўцам сфрагістыкі М.П.Ліхачовым. На адным яе баку быў надпіс імя “МЪНГДОВЬ” (Менгдов=Міндоўг), а на другім – клейнавы знак у выглядзе лацінскага крыжа раздзёртага ў крокву, канцы якой заламаныя ўверх [33, с.247] (гл. с.25). З дзвухмагчымых уладальнікаў гэтай пячаткі – Міндоўга вялікага князя літоўскага і напаўлегендарнага Міндоўга – бацькі Альгімунта – родапычынальніка князёў Гальшанскіх [33, с.248, 252] – мы аддаем перавагу першаму і на пытанне: “...мог ли великий князь Литовский этого времени [сярэдзіна XIII ст.] иметь печать с славянской надписью и таким [вылучана М.П.Ліхачовым] знаком...”, адказываем сцвярджальна. Нагадаем, што менавіта з

Табл.1: Род Даўгерда.

Вялікім Ноўгарадам Міндоўг заключыў саюз у 1262 г., таму там і магла апынуцца яго пячатка [28, с.398].

Галіцка-валынскі летапіс дае пэўнае ўяўленне аб сям’і Міндоўга. Паведамляецца, што ён быў братам Даўспрунга, як мяркуеца малодшым, бо Даўспрунг у дамове 1219 г. згаданы першым, а дыпламатычныя дакументы ўлічвалі падобныя нюансы⁷. Хто быў бацькам братоў – дакладна невядома. У “Хроніцы Быхаўца” падаецца, што бацькамі Міндоўга з’яўляўся нейкі Рынгольд [9, с.132; 10, с.80]. Яшчэ адное імя – Маў科尔д падае складзенае ў XV ст. у Маскоўскай Русі “Начало государей Литовскихъ” [11, с.253; 7, № 1, 2002, с.55]. Сёння ўжо і беларускімі даследчыкамі гэтыя персанажы прызнаюцца за міфічныя [7, № 5, 2001, с.54–56]. Праўда, Вітаўт Чаропка піша, што: “Не маючи пераканаўчых довадаў у рэальным існаванні князя Рынгольда, можна дапусciць, што менавіта так зваўся бацька Міндоўга” (?) і “...умоўна бацьку Міндоўга можна назваць Рынгольд” [7, № 6, 2001, с.47], аднак, наўрад ці з гэтym можна пагадзіцца. Звернем увагу на тое, што другая частка імёнаў Рынгольд–Маў科尔д гучыць амаль аднолькава: “гольд” – “кольд”. Магчыма, гэта або нейкі адбітак сапраўднага імя бацькі Міндоўга, або вынік пазнейшых запазычанняў, зробленымі аўтарамі згаданых радаводаў адзін у аднаго. Апошняе, на нашу думку, больш верагодна.

Звернемся да крыніцаў, якія ўсё ж згадваюць бацьку Міндоўга. Імя яго там не падаецца, а гаворыцца толькі, што ён быў “konig groz” – “вялікі князь” [12, с.146.v.6383]. Наўрад ці бацька Міндоўга сапраўды карыстаўся такім тытулам. На самой справе тут мы маем звычайны перанос рэаліяў, якія былі ў часы Міндоўга на значна ранейшы перыяд⁸. Больш падстаў меркаваць пра звычайную ліслівасць, выкарыстаную жамойтамі ў сваім

⁷ Паводле летапісу: “Довъстроункъ братъ его Мидогъ” [8, слп.735].

⁸ У дамове 1219 г. у дачыненні да літоўскіх князёў выкарыстоўваецца тэрмін не “вялікія”, а “старэйшыя” [8, слп.735].

звароце да магутнага ўладара. Разам з тым, няма сумнення ў тым, што бацька Міндоўга іграў адную з галоўных роляў у Літве ў пачатку XIII ст. У гэтай сувязі Вячаслаў Насевіч адзначыў: “*Ордэнскі храніст Генрых Латвійскі – сучаснік Міндоўга – пазначаў, што бацька апошняга быў найвялікім з літоўскіх правіцеляў свайго часу. Ён, трэба меркаваць, памёр незадоўга да пагаднення 1219 года. Ёсць адзін вельмі верагодны прэтэндэнт на гэту ролю – князь Даўгерд, які некалькі разоў згадваеца Генрыхам Латвійскім*” [4, с.28; 6, с.144]. Праўда, сваё меркаванне Вячаслаў Насевіч ніяк не аргументаваў. Памыліўся ён і ў тым, што Генрых Латвійскі ведаў бацьку Міндоўга – у яго “Хроніцы” пра гэта прама не згадваецца.

Разам з тым, гіпотэза В.Насевіча аб тым, што бацькам Міндоўга і Даўспрунга быў менавіта “*potentior de Lethonia*” (“магутнейшы з Літоўцаў”) Даўгеруд ці Даўгерд (“*Daugeruthe*”) заслухоўвае ўвагі. Сапраўды, Даўгерд – прынцыповы вораг немцаў у Лівоніі, актыўна праводзіў палітыку саюзу з Руссю, дзеля чаго ў 1213 г. наведаў Ноўгарад Вялікі з мэтай заключэння пагаднення супраць Ордэну Мечаносцаў. Аднак, на зваротным шляху ён быў схоплены крыжакамі і загінуў у зняволенні ў Венцінене [13, с.63, XIII, 4; с.107, XVII, 3; с.110, XVIII, 4; 14, с.219–220]. На карысць таго, што бацькам Міндоўга з’яўляўся менавіта згаданы вышэй Даўгерд, хочам прывесці некалькі аргументаў. Па-першае, кідаеца ў очы тое, што ў імёнах братоў Даўспрунга і Міндоўга паўтараеца агульная частка “Дов”–“Дав”, якая ёсць і ў імені мяркуемага бацькі – Даўгерда. Наўрад ці мы маєм тут простае супадзенне. Выглядае на тое, што гэта было зроблена свядома бацькамі пры нараджэнні ў іх дзвух доўгачаканых сыноў. Па-другое, валоданні Даўгерда знаходзіліся, як гэта вынікае з “Хронікі” Генрыха Латвійскага, па суседству з Герцыкскім княствам Усевалада (“*Vissewalde*”). Апошні быў жанаты на дачцэ Даўгерда, актыўна падтрымліваў сваіх сваякоў у барацьбе з рыцарамі-мечаносцамі, а таму быў вельмі паважаны сярод літоўцаў [13, с.63, XIII, 4]. Да княства Усевалада прылягала такая літоўская зямля як Дзяволтва⁹ [15, с.135]. У сваю чаргу ў позніх беларуска-літоўскіх летапісах ёсць згадкі пра тое, што менавіта Даўспрунг панаваў на Дзяволтве, дзе яго сталіцай быў Вількамір¹⁰. Становіща зразумелым чаму князі з Дзяволтвы падпісалі мірнае пагадненне ў 1219 г.: “*a se князи из Дзяволтвы Юдьки Поукеик Бикии Ликии*”¹¹ [8, слп.736]. Відаць, Даўспрунг і быў старэйшым князем у дачыненні да іх¹². Варта таксама адзначыць, што менавіта Дзяволтва была зямлёй, якую прыйшлося вяртаць сілай Войшалку пасля забойства бацькі. Адтуль жа, а не з Русі [29, с.9], былі выгнаны Міндоўгам яго пляменнікі – сыны Даўспрунга – Таўцівіл і Едзівід. Такім чынам, шмат гаворыць на карысць таго, што Даўспрунг і яго нашчадкі сядзелі ў Дзяволтве – ½ частцы валодання свайго бацькі – Даўгерда. Па-трэцяе, сам Міндоўг, як гэта відаць з яго дзеянняў, апісаных у крыніцах, працягваў знешнепалітычны курс Даўгерда на збліжэнне з суседнім рускім княствамі і з тым жа Ноўгарадам Вялікім [16, с.31]. Варта згадаць і шлюб дачкі Даўспрунга з галіцкім князем Данілай Раманавічам, які адбыўся паміж 1242–1245 г. [17, с.48–50].

Улічыўши, што Дзяволтва належала Даўспрунгу і яго сынам, другая палова валодання Даўгерда, выдзеленая Міндоўгу, павінна была знаходзіцца на абшары паміж ёю, Наваградскім княствам Ізяслава, Нальшанамі Гердзеня і Даўмонтата, Яцьвяжскай зямлёй

⁹ Прамежная зямля селаў, як можна меркаваць, была падзелена паміж Герцыкі Усевалада і Куkenосам князя Вячкі. Па меншай меры, ёсць згадкі аб прыналежнасці нейкай яе часткі ў пачатку XIII ст. да княства апошняга [28, с.432–433] (гл. с.29–30).

¹⁰ “Хроніка Быхаўца” паведамляе: “*Даўспрунк жа з герба Кітаўраса паплыў па рацэ Святой і знойшоў месца вельмі прыгожае і да гарадзішча падобнае, і спадабалася яно яму вельмі, і ён там насяліўся, і пабудаваў сабе горад, і даў найменне таму гораду Вілкамір, а сам называўся князем Дзявлтаўскім, і там ягоны род начаў размнажацца*” [10, с.73].

¹¹ У дакуменце Міндоўга за 1260 г., які лічыцца падробкай, сярод сведкаў выступаюць нейкія Віхе і Lygeyke [22, с.20]. Негледзячы на тое, што апошнія названыя тут не князімі, а баронамі (“*barones*”), на нашу думку, яны ідэнтычныя з летапіснымі Бікшамі і Лікікам.

¹² У сувязі з гэтым, Міндоўг быў “старэйшым” князем у адносінах да Рушкавічаў і Булевічаў. Першыя служылі яму і пазней, а другія былі ім знішчаны (за здраду?), як лічыцца, каля 1251 г.

(Дайновай) і Жамойцю Ердзівіла і Выкінта¹³. Паводле Алеся Краўцэвіча, гэта тэрыторыя з гарадамі Крэва, Вільня, Трокі, Ашмяны [5, с.172–173, 197, мапа 4]. Адзначым, што амаль з усімі суседзямі Міндоўга звязвалі крэўна-сваяцкія адносіны. Так, жамойцкі князь Выкінт быў “*вuem*” сыноў яго брата Даўспрунга, “*г.зн.[быў] братам маці Таўцівіла і Едзівіда*” [7, № 6, 2001, с.41; 27, s.55]. Як вынікае з гэтага, сам Даўспрунг быў жанаты на сястры Выкінта. Дачка Даўспрунга і сястра Таўцівіла і Едзівіда была жонкай галіцкага князя Данілы Раманавіча. Акрамя гэтага вядома, што Транята быў “*сястрычычам*” Міндоўга¹⁴ [8, слп.860; 27, s.55–56]. Адсюль маем яшчэ адную родную сястру Даўспрунга і Міндоўга і яшчэ адную дачку Даўгерда (гл. табл.1). Паводле Юліуша Ляткоўскага, другі жамойцкі князь “...*Erdywil pojał w malżeństwo siostre Mendoga...*” [28, s.315], але адкуль ён узяў гэтую інфармацыю – няма ніякіх згадак¹⁵. Памыліўся Ю.Ляткоўскі і ў тым, што: “...*Dowsprunk pojał córkę Wykinta...*” [28, s.315; 27, s.56, przym. 1].

Сам Міндоўг, як сёння ўжо можна сцвярджаць, быў жанаты найменей трох разы. Ад першай жонкі, найверагодней дачкі князя Ізяслава Наваградскага¹⁶, ён меў сына Войшалка і дачку, якая была замужам за князем Шварнам Данілавічам¹⁷ [16, с.33–34]. Толькі спадчынай па маці можна растлумачыць княжанне Войшалка ў Наваградку¹⁸. Першы шлюб Міндоўга адбыўся ў канцы 20–пачатку 30-х г. XIII ст. [16, с.34]. Памерла Ізяславаўна недзе у канцы 40-х г. XIII ст., бо, як лічыцца, у 1251 г. забіўшы князя Вішымута Булевіча [4, с.41] Міндоўг ажаніўся з яго ўдавой.

Табл.2: Род Міндоўга.

Міндоўг x

- 1.20-30 г. XIII ст. NN, дачка князя Ізяслава Наваградскага, † да 1251 г.
- 2.1251 г. (1248?) Марта Вішымутавая Булевічавая, † 1262 г.
- 3.1262 г. NN, сястра Марты, жонка нальшанскага князя Даўмонта.

(1). Войшалк , †1267 г.	(1).NN x 1254 г.	(2). Рукля , †1263 г.	(2). Рэпля , †1263 г.	(2). Герстут , †1266 г.
	холмскі князь Шварн Данілавіч.			

Менавіта гэтая другая жонка Міндоўга ў 1251 г. разам з мужам, дзецьмі і ўсім дваром прыняла хрысціянства (каталіцтва) і імя Марта¹⁹, а ў 1253 г. была каранавана [5, с.151, 153]. З ёю Міндоўг меў сыноў Руклю і Рэпека, якія загінулі разам з бацькам у 1263 г. Смерць Марты

¹³ Паводле “*Апісання зямель*”: “*Таксама на ўсход ад яе [Жамойці] ляжыць сумежная з Руссю зямля Летавія, перши кароль якой Mіндоўг быў хрышчаны...*” [18, с.148].

¹⁴ Бацькам Траняты лічаць літоўскага нобіля Лангвінуса (Лутвеня), які называецца мужам сястры Міндоўга [4, с.45, 49; 27, s.55]. Ёсьць яшчэ меркаванні, што Транята быў сынам або Ердзівіла, або Выкінта [27, s.56, przym. 3; 28, s.381]. У сваю чаргу В.Чаропка зусім гіпатэтычна дапускае, што бацькам Траняты быў Скаладэнд (Скоманд) – продак Гедымінавічаў [7, № 1, 2002, с.47–48].

¹⁵ Апошнім часам ад Ердзівіла польскі даследчык Тадэвуш Васілеўскі паспрабаваў вывесці Гедымінавічаў [26].

¹⁶ В.Чаропка дапускае, што ёю была цвярская княжна – дачка князя Яраслава Ўладзіміравіча [7, № 6, 2001, с.49, № 1, 2002, с.58, табліца].

¹⁷ Пра дзяцей Міндоўга менавіта ад першай жонкі піша летапісец: “*бяше ше оу него снь Войшелкъ же дъчи дщерь же отда за Шварна за Даниловича до Холма*” [8, слп.858].

¹⁸ Меркаванне літоўскага даследчыка Томаса Баранаўскага аб тым, што Войшалк захапіў Наваградак наўрад ці можа быць прынятае [19, с.30–31]. Аўтар абсалютызуе інфармацыю аб тым, што: “*Воишелкъ же нача княжити в Новегороде в поганстве боуда и нача проливати крови много...*” [8, слп.858–859]. На самой справе летапісец у жанры жыццяйнай літаратуры тлумачыць прычыны яго хрышчэння. Тут важна тое, што хрост Войшалка быў звязаны з заніццем ім наваградскага княжацкага стала.

¹⁹ Паходжанне Марты і яе сястры невядомае. У познім Густынскім летапісу ёсьць згадка, што апошняя была дачкой Траняты: “...*Стройнат бо соглашивися со зятем своим з Довмонтом, убииша спящаго в ноци великого князя и храбраго короля Литовского [Миндовга], деда своего, князства ради...*” [32, с.343]. В.Чаропка выводзіць з гэтага, што Марта – жонка Міндоўга – была таксама дачкой Траняты [7, № 1, 2002, с.47].

летапісец падае пад 1262 г. “в то же время оумре княгини Миндовговская и почав карити по неи бяшеть бо сестра еи за Домонтом за Нальщанским князем” [8, слп.859; 30, с.43]. Апошняя, паводле летапісу “свесть его”, была прымусам узята Міндоўгам у якасці трэцяй яго жонкі. Галоўным матывам такіх дзеянняў Міндоўга было перадсмяротнае пажаданне Марты забяспечыць апекай сваіх дзяцей – Руклю і Рэпека: “ать иная детии не цвелить” [8, слп.860]. Няма сумненняў, што тут мы маєм справу з імкненнем Міндоўга замацаваць уладу за сваімі дзецьмі ад другога шлюбу, стварыць дынастыю і ператварыць Літву ў спадчынную манархію [27, с.94–95]. У гэтым рэчышчы трэба разглядаць і жаданне Міндоўга каранаваць на каралеўства аднаго са сваіх сыноў²⁰. Рымскі Папа Аляксандр IV даў на гэта сваю згоду ў буле ад 6.III.1255 г. [5, с.153]. Аднак, катастрофа 1263 г. сарвала гэтыя планы. Ад трэцяй – сястры Марты, жонкі нальшанскага князя Даўмента, дзяцей у Міндоўга не было. Пра яе далейшы лёс можна толькі здагадвацца.

Войшалк, як здаецца, не пакінуў нашчадкаў. Не было дзяцей і ў Шварна Данілавіча з сястрой Войшалка [4, с.57]. Што датычыць Руклі і Рэпека, то яны былі забітыя разам з бацькам у маладым узросце²¹. Пасля забойства ў 1267 г. Войшалка род Міндоўга абрываецца [1, с.9; 4, с.58; 20, с.334; 21, с.12].

Здавалася б усё зразумела. Аднак, усе ранейшыя даследаванні Міндоўгавай дынастыі не ўлічваюць адную вельмі важную дэталь. А менавіта несупадзенне імёнаў сыноў Міндоўга ад другога шлюбу ў рускіх і лацінскіх крыніцах. Замест Руклі і Рэпека ў наданнях Міндоўга літоўскому біскупу Хрысціяну ад 12.III.1254 г. і Ордэну ад 7.VIII.1261 г. згадваюцца: “presentibus et consensientibus Filiis nostris Replen et Gerstuchen”, “consentientibus filiis Replen et Gherstutten” [22, с.5; 23, с.12]. Паводле польскага даследчыка Юзафа Пузыны, імя Рэпля адпавядала Руклі, а Герстут – Рэпеку²² [23, с.12–13]. Аднак, ці так гэта?

На нашу думку, Герстут быў яшчэ адным трэцім сынам (малодшым?) Міндоўга ад другога шлюбу з Мартай (гл. табл.2). Ён загінуў пазней за сваіх братоў – у 1266 г. у сутычцы з пскоўскім князем Даўмонтам-Цімафеем, аб чым ёсьць згадка ў летапісу: “Тогда оубиенъ бысть князь великий литовскии Гоитортъ”²³, [24, с.17]. Тытул вялікага князя²⁴ ў Герстута не пакідае сумненняў у тым, што гэта быў сын Міндоўга. Ён адначасова сведчыць аб тым, што пасля смерці бацькі ў 1263 г. і да свайго смерці ў 1266 г. вялікім князем лічыўся менавіта ён. Аднак, маладосць²⁵ (прыкладна 16 гадоў) і хуткая смерць прывялі да таго, што Герстут быў проста забыты і не адбіўся выразна ў крыніцах. Выкажам думку, што князь Шварн Данілавіч у 1266 г. з’яўляўся суправіцелем (субманархам)²⁶ менавіта Герстута. А кіраванне Войшалка ў 1264–1266 г. – гэта нішто іншае як рэгенцтва пры маладым сыне Міндоўга. У сувязі з гэтым, па іншаму можна патлумачыць як сам адыход у 1267 г. ад улады Войшалка, так і наступную ситуацыю ў Літве, а менавіта – забойства князя-манаха. Справа ў тым, што гібель вялікага князя Герстута ў 1266 г. абудзіла недзе на пачатку 1267 г. [30, с.47] перадачу Войшалкам Літвы князю Шварну Данілавічу як свайму бліжэйшаму сваяку. Шварн, як швагер Войшалка, быў цалкам легітымным спадкаемцам дзяржавы Міндоўга, але па

²⁰ Як меркаваў Ю.Ляткоўскі, ім быў Рукля [28, с.373].

²¹ Лічыцца, што шлюб Марты і Міндоўга адбыўся ў 1251 г. Аднак, пад час хрышчэння ў тым жа годзе Міндоўга і Марты згадваюцца і іх дзеці, што прымушае аднесці шлюб на ранейшы час. На нашу думку, забойства Вішымута і шлюб Міндоўга маглі адбыцца ў 1248 г. Тады, калі дапусціць нараджэнне іх дзяцей адразу па шлюбе, то ў 1263 г. ім было 14–15 гадоў.

²² У В.Чаропкі ўсё наадварот: “Replen – гэта лацінская транскрыпцыя ўпамянутага ў Інцыёўскім летапісе Рэпек і. А вось імя Gerstuchen (Gherstutten) мог мець Рукля” [7, № 6, 2001, с.49].

²³ Дастатковая парапаўнаніца варыянты: “Гоитортъ” ці “Гортутутъ” з “Gerstuchen-Gherstutten”, каб убачыць даволі блізкае іх падабенства. Сапраўднае гучанне імя сына Міндоўга прапанаваў Ю.Пузына – “Gerstatt” – “Герстут” [23, с.13].

²⁴ М.Ермаловіч не верыў у тое, што “Гоутарт” быў вялікім князем літоўскім на той падставе, што быццам бы “такога тытула ў той час не было” [20, с.329]. Аднак, вялікім князем называлі Міндоўга [5, с.154].

²⁵ Таму ён дзеянічае разам з волынским князем Гердзенем. Характэрна, што менавіта апошні ў Пскоўскіх летапісах выступае як галоўная дзеючая асона [24, с.16–17].

²⁶ Падрабязней пра інстытут субманарха ў ВКЛ пісаў Э.Гудавічус [25]. Т.Баранаўскас лічыць Шварна субманархам Войшалка [19, с.37].

“кудзелі” [16, с.41–42]. Нездарма ён просіць Войшалка застацца з ім княжыць, калі той вырашыў вярнуцца ў манастыр [8, слп.867]. Відавочна, што былі і іншыя прэтэндэнты па “кудзелі” на ўладу ў ВКЛ. Галоўным з іх, як будзе бачна пазней, з’яўляўся Тройдзен²⁷.

Князь Войшалк пасля ўсіх гэтых падзеяў па сутнасці застаўся адзіным жывым прымым Міндоўгавічам. На нашу думку, менавіта гэта прадвызначыла яго трагічны лёс. Ён быў забіты ў 1267 г. у выніку змовы²⁸ брата Шварна князя Льва Данілавіча, Тройдзеня і, верагодна, немца Маркольта. Мэта змовы была празрыстая – знішчыць род Міндоўга цалкам. Нездарма пасля прыходу князя Тройдзеня да ўлады ў ВКЛ ён варагаваў з сынам князя Васількі Ўладзімірам і даволі прыязна спачатку ставіўся да Льва²⁹.

Такім чынам, барацьба за ўладу ў ВКЛ прывяла да вынішчэння рода Міндоўга. Задума першага літоўскага караля стварыць спадчынную манархію ў Літве ў сярэдзіне-другой палове XIII ст. не ажыццяўілася. Гэта змог зрабіць, прычым у даволі жорсткай барацьбе, толькі Гедымін і яго нашчадкі – Гедымінавічы ў XIV ст. З вялікай доляй упэўненнасці можам сцвярджаць, што род Міндоўга не пайшоў далей яго сыноў: Войшалка, Руклі, Рэплі і Герстута. Менавіта гэта тлумачыць чаму ў першай палове XVI ст. аўтары беларуска-літоўскіх летапісаў, ствараючы радаводы вялікіх князёў літоўскіх, нават не згадалі ні самога Міндоўга, ні яго нашчадкаў. Памяць пра першую дынастыю адбілася толькі ў паданнях аб замене на троне ВКЛ роду Кітаўрасаў (да яго належала Даўспрунг) родам Калюмнаў. Памяць пра брата Міндоўга – Даўспрунга захавалася таму, што з ім звязвалі сваі радаводы пэўныя княжацкія роды ў ВКЛ. Існаванне Даўспрунгавічаў цалкам магчымае, але гэта ўжо іншая тэма для даследавання³⁰.

Літаратура і крыніцы:

1. Ермаловіч М. Старожытная Беларусь. Віленскі перыяд.– Mn.: ВЦ “Баўкаўшчына”, МП “Бесядзь”, 1994.– 91 с.
2. Урбан П. Да пытання этнічнай прыналежнасці старожытных ліцьвіноў.– Mn.: ВЦ “Баўкаўшчына”, МП “Бесядзь”, 1994.– 107 с.
3. Галяк Л. Аб паходжанні вялікіх князёў літоўскіх// Спадчына.– 1993.– № 6.– С.54–62.
4. Насевіч В. Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: Падзеі і асобы.– Mn.: Полымя, 1993.– 160 с.
5. Краўцэвіч А. Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага.– Mn.: Беларуская навука, 1998.– 208 с.
6. Насевіч В. Міндоўг// Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т.– Mn.: БелЭн, 1999.– Т.5.– С.144–145.
7. Чаропка В. Паходжанне і радавод вялікіх князёў літоўскіх// Беларускі гістарычны часопіс.– 2001.– № 5.– С.48–61; 2001.– № 6.– С.42–53; 2002.– № 1.– С.47–60.
8. ПСРЛ.– M., 1962.– Т.2.– 938 слп.
9. ПСРЛ.– M., 1975.– Т.32.– 833 с.
10. Беларускія летапісы і хронікі.– Mn.: Беларускі кнігазбор, 1997.– 432 с.
11. ПСРЛ.– СПб., 1856.– Т.7.
12. Livländische Reimchronik./ Her. von Leo Meyer.– Paderborn, 1876.
13. Heinrici Chronicum Lyvoniae./ Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum.– Hannoverae, 1874.
14. Kosman M. Forma umów międzynarodowych Litwy w pierwszej ćwierci XIII wieku// Przegląd historyczny.– Warszawa, 1966.– T.LVII.– Zeszyt 2.– S.213–233.
15. Літва. Краткая энциклопедия.– Вильнюс, 1989.– 672 с.
16. Семянчук Г., Шаланда А. Да пытання аб пачатках Вялікага княства Літоўскага ў сярэдзіне XIII ст. (яшчэ адная версія канструявання мінуўшчыны).// Białoruskie zeszyty historyczne.– Białystok, 1999.– S.18–44.

²⁷ Паходжанне Тройдзеня да сёння з’яўляецца даволі складанай праблемай, якая яшчэ патрабуе грунтоўнага генеалагічнага даследавання. Адзначым толькі, што ён адназначна не адносіўся да роду Міндоўга па прамой лініі, а мог мець з ім толькі крэўна-сваяцкія адносіны.

²⁸ М.Ф.Катляр піша аб “бессмыслено-жестоком” (?) забойстве Войшалка Львом [31, с.149]. Наўрад ці з гэтым можна пагадзіцца. А.Краўцэвіч аблежаваўся толькі пераказам паведамлення летапісца аб гэтым, без якога-небудзь крытычнага аналізу [5, с.162].

²⁹ Паводле летапісу: “Троиденеви же еще княжацоу в Литовъской земле живяше со Львомъ во величе любви илючи многы дары межи собою а с Володимеромъ не живяше в любви...” [8, слп.871].

³⁰ Вядома, што ў Таўцівіла быў сын, які пасля забойства бацькі Транятай уцёк у Вялікі Ноўгарад [4, с.56]. Паводле расійскага гісторыка Андрэя Кузьміна, звалі яго Георгі. Георгі Таўцівлівіч меў жонку Настассю [34, с.73, заўвага 86] і, магчыма, дзяцей. Нашчадкаў мог мець і брат Таўцівіла – Едзівід. Познія летапісная традыцыя звязвае з Даўспрунгамі князёў Гальшанскіх і Гедройцяў.

17. Dąbrowski D. Małżeństwa Daniela Romanowicza (aspekt genealogiczny i polityczny).// *Venerabiles, nobilis et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej.* – Toruń, 1997. – S.43–50.
18. Чамярыцкі В., Жлутка А. Першая згадка пра Белую Русь – XIII ст.!// Адраджэнне. Гістарычны альманах.– Мн.: Універсітэтскае, 1995.– Вып.1.– С.143–152.
19. Баранаускас Т. Новогрудок в XIII в.: история и миф.// *Castrum, urbs et bellum: Зб.наук.прац.*– Баaranavічы, 2002.– С.29–44.
20. Ермаловіч М. Старожытная Беларусь: полацкі і новагародскі перыяды.– Мн.: Маст.літ., 1990.– 366 с.
21. Насевіч В. Генеалагічныя табліцы старадаўніх княжацкіх і магнацкіх беларускіх родаў 12–18 ст.– Мн.: БелЭн, 1993.– 49 с., табліцы.
22. Kodex dyplomatyczny Litwy./ Wyd. E.Raczyński.– Wrocław, 1845.
23. Puzyńska J. Sukcesorowie Trojdena.// *Atheneum Wileńskie.* – Wilno, 1938.– R.III.– Zeszyt 1.– S.1–31.
24. Псковские летописи.– М., 1955.– Вып.2.– 363 с.
25. Гудовичус Э. По поводу так называемой “диархии” в Великом княжестве Литовском.// *Feodalisms baltijas regiona. Феодализм в балтийском регионе: Сб.науч. трудов.* / Отв.ред. А.Рогова.– Рига, 1985.
26. Wasilewski T. Początkowe dzieje dynastii Giedymina.// *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym.*– Warszawa, 1997.– S.347–362.
27. Paszkiewicz H. Jagiellonowie a Moskwa.– Warszawa, 1933.– T.1.
28. Latkowski J. Mendog.// *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny.*– Kraków, 1892.– T.28.– S.300–453.
29. Stopka K. Próba chrystianizacji Litwy w latach 1248–1263.// *Analecta Cracoviensia.*– Kraków, 1987.– T.XIX.– S.1–68.
30. Грушевський М. Хронологія подій Галицько-волинської літописи.// *Записки Наукового Товариства імені Шевченка.*– Львів, 1901.– Т.41.– С.1–72.
31. Котляр Н.Ф. Галицко-волынская летопись (источники, структура, жанровые и идеиные особенности).// *Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1995 год.*– М.: Наука, 1997.– С.80–165.
32. ПСРЛ.– СПб., 1845.– Т.2.– 377 с.
33. Лихачёв Н.П. Материалы для истории Византийской и русской сфрагистики.// *Труды музея палеографии.*– Л.: Изд-во АН СССР, 1930.– Ч.2.– 279 с.
34. Кузьмин А.В. Торопецкая знать в XIII веке. Из истории Смоленской земли.// *Russia Mediaevalis.*– München, 2001.– Т.X.– 1.– S.55–75.

Аляксей Шаланда.

Міндоўг у школьніх падручніках Беларусі, Польшчы і Расіі.

In the article “*Mindoŭh in the school textbooks of Belarus, Poland and Russia*” Vital Karnialuk compares the attitude to the first king of Lithuania in the manuals three next Slavic states. The author comes to a conclusion, that the person of Mindoŭh for the Russians always will be minor, for the Poles – another, and for the Belarusans – one of main, as he stood at sources of the state, in which the Belarusan state tradition has proceeded.

Хоць сапраўдная гісторыя пачынаецца там, дзе заканчваецца школьні падручнік гісторыі, як раз апошні з’яўляеца найчасцей для большасці галоўнай кнігай, з якой маладым чалавекам бяруцца ў сістэме звесткі гэтай навукі, каб потым або павялічыць іх, або толькі іх мець усё жыццё. І калі не прафесійны занятак ці ўласная зацікаўленасць, то набор асноўных ведаў пра гісторыю, або якую іншую “школьную навуку” і застанеца школьнім (ну яшчэ раз-другі можа паўтарыцца ў ВНУ або коледжы). Таму адказнасць на аўтарах школьніх вучэбных кніг ляжыць немалая яшчэ і па гэтай ролі падручнікаў – быць выключнай крыніцай ведаў для большасці.

Напраўду кажучы, кожная навука ў сваёй спецыфіцы будзе нагадваць пра сабе ў штодзённым жыцці. Гісторыя тут – не выключэнне: праз назвы вуліцаў і плошчаў, помнікі, анекдоты, выслоўі, палітычныя фетышы... Калі пра кагосыці з гістарычных дзеячаў ўсё гэта будзе складзена, створана, абвешчана, то ягоны вобраз і воблік будуть захаваны, хай і істотна міталагізаваны, у “*звыклых актах мыслення*” (В.Ключэўскі) людзей самых розных сфераў жыцця. Але, калі гэтага не адбудзеца, то застанеца толькі спадзявацца на якасны ўзоровень школьнага падручніка.

Такія думкі выклікае, напрыклад, постаць Міндоўга, дакладней тое, як гэты легендарны ліцьвінскі князь замацоўваецца ў апошнія паўтары дзесяцігоддзя ў гістарычнай памяці новага беларускага пакалення ў якасці стваральніка Беларуска-літоўскай дзяржавы. Гэту спрабуе рабіць сучасная гістарычная навука праз школьні падручнік. І тут

існуе пэўная розніца, як гэты дзяржаўны дзеяч падаецца ў адпаведных падручніках суседзяў – Польшчы і Расіі.

Постаць гэтага князя – невыпадковая для ўвагі. Ведаць пра яго і ягоны час – гэта значыць ведаць і больш разумець пра ледзь не самы складаны адрэзак гісторыі нашага народу, калі далёкія продкі выходзілі са шматекавога пярыяду розні і дзяржаўнай расцярушанасці, паварочваліся ў бок жыцця пад адзінаю ўладаю, з адзіным правам, адзінымі палітычнымі задачамі. Гэта важная старонка мінуўшчыны і для таго, каб будаваць сучасныя ўзаемаадносіны сувярэнных народаў, аб'яднаных раней у Вяліке княства Літоўскае – адно з найбуйнейшых дзяржаваў сярэднявечча і пачатку новай гісторыі Еўропы.

Ля вытокаў гэтай дзяржавы стаяў ён – Міндоўг. Як стаяў – пра гэтае гісторыкі розняцца ў сваіх разважаннях, бо не шмат крыніцаў пакінула гісторыя пра гэтага дзеяча, але пачынальнік – фігура заўсёды прываблівая.

Памеры пераменаў, што пачаліся з яго, былі велічныя і лёсавызначальныя, і гэта – без перабольшання. Ручайна падзеяў! Ці адпавядаў ён ім сваімі ўчынкамі, рашэннямі палітыка і дзяржаўнага дзеяча таго часу? Наколькі і як задаваў сабе ў час свайго ўладарання спрадвечнае пытанне Чынгіс-хана: “...Дзе я ў гэтай ручайні?”. Гэтыя пытанне – з ліку невырашаемых.

Літаратура пра Міндоўга немалая [1–9]. На гэтага верхавіне напісанага – школьнія падручнікі. Сярод іх першы, па сутнасці, рэвалюцыйны вучэбны дапаможнік Г.Штыхава і У.Пляшкевіча “Гісторыя Беларусі. Старажытныя часы і сярэднявечча” [10], які разам з іншымі з пакалення 1993–1994 г. выканалі ролю “Калумба” ў адкрыцці айчынай гісторыі, як для вучняў, так і для іх настаўнікаў. Потым, больш чым за дзесяцігоддзе, да сённяшняга часу, змянілася трох пакалення гэтага падручніка, яны становіліся больш дасканалымі ў метадычным і дыдактычным плане, але прынцыпавы змест, прынамсі пра ВКЛ, у іх істотна не змяніўся. Міндоўгу ў гэтай кнізе прысвежаны параграф “Утварэнне беларуска-літоўскай дзяржавы – асновы Вялікага княства Літоўскага”. Увага вучняў звяртаецца на постаць князя ўжо ў назве першага пункту гэтага параграфа: “Летапісныя звесткі пра Літву і Міндоўга”. У ім згадываецца летапіснае паняцце “Літвы Міндоўга”. Якім жа перад шасцікласнікамі сучаснай беларускай школы паўстае першы кіраўнік Вялікага княства Літоўскага? Міндоўг, як ваяр і барацьбіт з крыжыцкай агрэсіяй, паказаны на старонках вучэбнага дапаможніка, як змагар за незалежнасць Літвы. Школьнікі даведваюцца, што з гэтай нагоды ён *вымушен* з дружынай накіравацца ў Наваградак, там прыймае праваслаўе. Міндоўг вядзе безупынныя ваенныя дзеянні з іншымі літоўскімі кунігасамі, неаднаразова змяняе веравызнанне – у 1252 і 1260 г. У барацьбе з крыжакамі гэты палітык усталёўвае саюзныя стасункі з Аляксандрам Неўскім, якія мелі ўласабленне ў сумесных паспяховых ваенных дзеяннях супраць нямецкіх рыцараў. Асобным бокам дзеянасці Міндоўга перад вучнямі паўстае дыпламатычная плынь яго палітыкі – у дачыненні да Лівонскага Ордэну, рымскага Папы і Галіцка-валынскага княства [10, с.171–177]. Увазе шасцікласнікаў прапануюцца такія пункты параграфа, звязаныя зместам з дзеянасцю Міндоўга, як “Прычыны аб'яднання беларуска-літоўскіх зямель у адзіную дзяржаву”, “Панямонне – арэна змагання галіцка-валынскіх і літоўскіх князёў”, “Міжусобная барацьба за вялікае княжанне пасля смерці Міндоўга” [10, с.173–176].

Выданне вучэбнага дапаможніка рэдакцыі 2005 г. акцэнтуе ўвагу вучняў на каранацыю Міндоўга ў Наваградку, але, адначасова, з-за скарачэння аб'ёму гадзінаў на выкладанне гісторыі, больш агульна згадывае аб знешнепалітычнай дзеянасці гэтага князя [11, с.109–115]. Зыходзячы са зместу параграфа ўзору 2005 г. вучням трэба адказаць на пытанні: “Для чаго, на вашу думку, патрэбна былат такая пышная каранацыя Міндоўга?” і “Як вы ацэньваеце той факт, што Міндоўг так часта мяняў свае погляды?” [11, с.115].

У парадунанні з беларускімі школьнікамі, расійскія шасцікласнікі будуць ведаць, што Міндоўг – “*мужсны, але жорсткі і каварны кіроўца. Яго падтрымала руская* (вылучана В.К.) *знаць Горадні, Пінска, Берасця і іншых навакольных зямель Захоўнай Русі* (вылучана В.К.)” [12, с.121]. Расійскія вучні таксама, як і беларускія, даведваюцца са старонак падручніка аб

неаднаразовым пераходзе Міндоўга ў ту ю ці іншую веру і, нарэшце, яго вяртанне ў паганства. У кнігах выдавецтва “*Просвещение*” падкрэслена кажацца, што “*кіраваць рускімі* (вылучана В.К.) землямі *Міндоўг паставіў свайго старэйшага сына Войшалка*” [12, с.122]. Там жа згадываецца і факт забойства Міндоўга ў выніку “*усобіцаў паміж літоўскай знацю*” [12, с.122]. Усе падзеі, што звязаны з імем Міндоўга, для расійскіх вучняў аўтарамі дадзенага падручніка атаясамляюцца з пачаткам новай – “*Літоўска-рускай*” дзяржавы, якая была, як падкрэсліваецца аўтарамі падручніка, “*руска-літоўской*” [12, с.121–122]. Аднак, гісторыя – не арыфметыка і ад перастаноўкі словаў у назве сэнс змяненняца істотна.

Польскі школьні падручнік аб Міндоўгу згадывае яшчэ меней, чым расійскі. У раздзеле, прысвечаным Літве, як адной з асноўных суседзяў Кароны Польскай, аўтары кажуць пра Міндоўга, толькі як пра заснавальніка ВКЛ. Гаворка пра яго ідзе ў параграфе “*Унія польска-літоўская*”, калі для тлумачэння рэтраспектывы ўмоваў заключэння Крэўскай і Гарадзельскай уніяў ідзе скразны аповяд пра Літву. Менавіта Міндоўг, як выцякае са словаў аўтараў падручніка для ліцэяў за 2000 г., “*стаў стваральнікам дзяржавы ліцьвінаў*”, бо “*здолеў падпарадковаць сабе не толькі ўсю Літву, але таксама частку яцьвяжскай тэрыторыі і шэраг рускіх гарадоў, сярод якіх былі Палац і Наваградак*”, “*у 1250 г. прыняў хрышчэнне, а ў 1253 – каранаваўся як кароль Літвы. Спраба хрысціянізацыі краю была няўдалай – Міндоўг загінуў*”. Нейкіх дробязяў і дэталяў яго кіравання ў падручніку проста няма [13, с.175].

Параўнанне вучэбных тэкстаў асноўных школьніх беларускіх, расійскіх і польскіх вучэбных выданняў апошніх дзесяці гадоў адлюстроўвае краевугольныя пазіцыі кожнай са згаданых гісторыяграфіяў, у якіх, безумоўна, аbstавіны і роля стварэння і генезісу ВКЛ мае адное з выключных месцаў у агульным разуменні і тлумачэнні гісторыі Беларусі, Польшчы і Рaciі.

Але вернемся да месца і ролі інфармацыі падручніка ў фарміраванні гісторычнага мыслення падрастаючага пакалення. Постаць Міндоўга для расіянаў другасная і такая будзе, натуральна, заўсёды. Ускоснае згадванне яго на старонках расійскіх школьніх падручнікаў лагічна і дастаткова. Для палякаў, таксама першы ліцьвінскі гаспадар – не нацыянальны гісторычны дзеяч. Усяго гэтага нельга сказаць пра наш, беларускі, гісторычны пантэён. Міндоўг у ім – зусім не на апошнім месцы, бо стаіць ля вытокаў краіны, у якой беларуская дзяржаўная традыцыя як мінімум працягвала развівацца. Каб у будучым ў нашых гарадах з’явілася хаця б адна вуліца Міндоўга, неабходна, каб патрэба ў такой назве сфарміравалася ў галовах і душах тых, хто цяпер за школьнай партай знаёміца са справамі гэтага славутага ліцьвінскага манарха. На жаль, у вельмі нядрэнай вучэбнай кнізе па гісторыі сярэднявечнай Беларусі старонкі, якія прысвячаныя Міндоўгу, ўсё ж не пакідаюць у вучняў адчування драматызму падзеяў, якія патрабавалі ў будучага кіраўніка краіны выключных палітычных, дыпламатычных і ваенных якасцяў, каб вырваць і ўтрымаць уладу, пашырыць тэрыторыю валоданняў і паспець перадаць іх сваім нашчадкам.

Літаратура:

1. Пашупто В. Образование Литовского государства.– М.: Изд-во АН СССР, 1959.– 531 с.
2. Насевіч В. Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: Падзеі і асобы.– Мн.: Полымя, 1993.– 160 с.
3. Чаропка В. Падманлівая веліч. Міндоўг// Імя ў летапісе.– Мн.: Полымя, 1994.– С.93–116 с.
4. Краўцэвіч А. Стварэнне Вялікага княства Літоўскага.– Мн.: Беларуская навука, 1998.– 207 с.
5. Краўцэвіч А. Вялікі князь Міндоўг// Биржа информации.– 1999.– № 30, 32, 34, 39, 40.
6. Насевіч В. Міндоўг// ЭГБ.– Мн.: БелЭн, 1999.– Т.5.– С.144–145.
7. Ермаловіч М. Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае.– Мн: Беллітфонд, 2000.– 448 с.
8. Баранаускас Т. Новогрудок в XIII в.: история и миф// Castrum, urbis et bellum: Зб. навук. прац.– Барапавічы: Барапав. узбуйн. друк., 2002.– С.29–44.
9. Баранаускас Т. Месца каранаціі Міндоўга// Спадчына.– 2002.– № 5–6.– С.26–31.
10. Штыхай Г., Пляшкевіч У. Гісторыя Беларусі. Старожытныя часы і сярэднявечча: Вучэб. дапам. для вучняў 5–6 класаў.– Мн.: Народная асвета, 1993.– 255 с.
11. Штыхай Г. Гісторыя Беларусі ў сярэдня вякі: Вучэб. дапаможнік для 5 кл. агульнаадукацыйнай школы з бел. і рус. мовамі навучання./ Пад рэд. П.Ц.Петрыкава.– Мн.: Народная асвета, 2002.– 176 с.

12. Данилов А.А. История России. С древнейших времён до конца XVI века. Учеб. для 6 кл. общеобразоват. учреждений.– М.: Просвещение, 2003.– 3-е изд.– 256 с.
13. Manikowska H., Tazbirowa J. Historia średniowiecza. Podręcznik dla klasy I liceum ogólnokształcącego.– Warszawa, 2000.– 270 s.

Віталь Карнялюк (Горадня).

Баярства Міндоўга: склад і паходжанне.

In the article “*Noblemens of Mindoŭh: structure and the origin*” Alaksiej Šalanda considering avaricious annalistic news on this problem, restores structure of noblemens of Lithuanian prince Mindoŭh after 1240, when he occurs on a throne of Navahrudak and comes to a conclusion, that there were not only Lithuanians, but also Russian. Last even borrowed posts of commanders by military group of Mindoŭh. Double ethnic the structure of nobility in many respects has determined Lithuanian-Russian character of kingdom of Mindoŭh and of GDL.

Праблема складу і паходжання баярства³¹ вялікага князя і караля Міндоўга пакуль не стала ў беларускай гісторыографіі тэмай спецыяльнага даследавання. Але, калі зыходзіць з вядомага выслоўя аб tym, што “*караля гуляе світа*”, варта спыніцца на гэтай праблеме больш дэтальнна. Тым больш, што ў беларускай гісторыографіі з лёгкай рукі Міколы Ермаловіча замацавалася гіпотэза аб запрашэнні Міндоўга баярамі Наваградка на княства: “(*Міндоўг*) не заваяваў *Новагародок*, а быў *абраны тут князем...*” [1, с.60] ці “*Менавіта ў новагародскай знаці... зарадзіўся арыгінальны намер зрабіць Міндоўга сваім князем...*” [2, с.317–318]³².

Пытанне фарміравання Наваградскай зямлі і княства і ўваходжання яго ў склад ВКЛ у XIII ст. патрабуе асобнага грунтоўнага вывучэння. Выкажам думку, што ўскрайнная Наваградская зямля па сутнасці з'яўлялася часткай Літвы і Яцьвягі (Гарадзенская зямля),

акупаванай у X–пачатку XIII ст. рускімі (кіеўскімі і валынскімі) князямі. Такія гарады як Наваградак, Горадня, Ваўкавыск, Слонім з'яўляліся фарпастамі Русі на чужой этнічнай тэрыторыі [7, с.25–26]. У сувязі з гэтым, у свой час мы прапанавалі называць усе гэтыя землі “*рускай Літвой*” [7, с.25]. Па меньшай меры гаварыць пра Чорную Русь у адносінах да гэтих тэрыторый у рэаліях XIII ст. наўрад ці магчыма, таксама як і пра цалкам негісторычнае Панямонне. Разам з tym, адзінай гісторычна абурнтуванай назвой гэтих абшараў з'яўляецца “*Наваградская зямля*”, як называе іх Іпатаўскі летапіс: у 1251 г. войска галіцкага князя Данілы Раманавіча “*плениша всю землю Новгородскою*” [8, слп.819]. Гэтай назтай мы і будзем далей карыстацца.

Што з'яўляла сабой наваградскае баярства да з'яўлення Міндоўга ў Наваградку – пытанне, якое ніхто пакуль сур'ёзна не разглядаў. Сапраўды, мала што пра яго вядома, але справа не выглядае безнадзейна. Упершыню “*новогородцы*” згадваюцца ў летапісу пад 1228 г. як саюзнікі кіеўскага князя Ўладзіміра Рурыкавіча ў канфлікце пінскага князя Расціслава з галіцкім князем Данілай Раманавічам [8, слп.753]. Пад наваградцамі, відаць,

Конная пячатка князя Конрада
Мазавецкага, 1234–1247 г.
[12, с.278–281, nr 8].

1228 г. як саюзнікі кіеўскага князя Ўладзіміра Рурыкавіча ў канфлікце пінскага князя Расціслава з галіцкім князем Данілай Раманавічам [8, слп.753]. Пад наваградцамі, відаць,

³¹ Баяры – вышэйшы слой феадальнага грамадства, ваеннаслужылыя людзі ў ВКЛ [37, с.338]. У разглядаемы перыяд баярамі называліся ўсе мацнейшыя людзі краіны, багатыя землеўладальнікі і ваяры [38, с.3–4].

³² Гл., таксама: Вячаслаў Насевіч: “ён (*Міндоўг*) *валодаў Літвой і Ноўгародчынай адначасова і са згоды мясцовага насельніцтва*” [3, с.36]; Вітаўт Чаропка: “*Сам лёс паслаў наваградскім феадалам Міндоўгу...* Так *Міндоўг* выбралі на наваградскі пасад” [4, с.102]; Генадзь Сагановіч: “*Хутчэй за ўсё, Міндоўг тут (у Наваградку) быў абвешчаны князем са згоды мясцовага насельніцтва*” [5, с.61]; Аляксандр Краўцэвіч: “*Даволі цікавай бачыцца ідэя Міколы Ермаловіча аб запрашэнні Міндоўга на пасаду наваградскага князя*” [6, с.134]. Мы ў свой час адзначалі: “*усталяванне Міндоўга ў Наваградку магло адбыцца толькі пры падтрымцы мясцовага баярства, якому было з каго выбіраць*” [7, с.34].

трэба разумець не столькі (ці не толькі) апалчэнне Наваградка, колькі неназванага з імем наваградскага князя са свайг баярской дружынай: “*Володимеръ же со всеми князи и Коуряны и Пиняны и Новогородци и Тоуровьци обседоша Каменецъ*” [8, слп.753]. Першы і апошні раз наваградскі князь Ізяслau згадваецца ў летапісу пад 1238 г., калі ён разам з Міндоўгам, але ўжо па просьбе князя Данілы Раманавіча, удзельнічаў у паходзе на мазавецкага князя Конрада: “...*Даниль же возведе на Кондрата Литвоу Миньдога Изяслава Новгородьского*” [8, слп.776]. Вызначэнне “*Наваградскі*” ў адносінах да Ізяслава можа сведчыць аб вотчынным харктары яго ўлады. З кантэксту паведамлення вынікае таксама, што мова тут ідзе аб **баярскіх дружынах** як Ізяслава, так і Міндоўга [7, с.26, 33].

У летапісах не згадваюцца імёны наваградскіх баяраў. Аднак, археолагі фіксуюць на тэрыторыі так званага Беларускага Панямоння каля 20 гарадзішчаў – былых феадальных сядзібай XII–XIII ст. [9, с.213]. Адное з іх – Мсцібава ці Мсцібогаў каля Ваўкавыска – звязваюць з валынскім баярынам **Мсцібогам** [9, с.213]. Апошні згадваецца ў летапісу пад 1202 г. (фактычна пад 1205 г.) сярод праціўнікаў малых князёў Данілы і Васількі Раманавічаў: “*Мъстъбог и Мончукъ и Микифоръ... имеяхо бо лесть в сердце своеемъ яко предати хотяхо господоу свою и градъ (Уладзімір Валынскі)*” [8, слп.718]. Пазней, відаць, з-за пераследу, яму прыйшлося пакінуць Валынь і перасяліцца ў Наваградскую зямлю [10, с.103]. Гэтая гіпотэза яшчэ больш набывае вагі, калі звярнуць увагу на тое, што каля Ваўкавыска ёсьць вёска Манцякі. Назва яе яўна ўтварылася ад імя паплечніка Мсцібога – баярына **Манчука**, які таксама збег з Валыні³³. Такім чынам, частка наваградскага (Ваўкавыск належала Наваградскому княству) баярства магла быць валынскага паходжання. Звернем увагу на тое, што Мсцібог і Манчук апынуліся ў Наваградскім княстве ў выніку палітычнага паражэння ў сябе на радзіме. Такія эмігранты папаўнялі шэрагі мясцовага наваградскага баярства. Відаць, да апошніх належала **Здзіт**, ад імя якога пайшла назва гораду Здзітава, які згадваецца у 1249 г. у летапісу: “*самъ (Даніла) иде ко Здитовоу*” [8, слп.816]. Я.Звяруга лакалізуе яго на правым беразе ракі Ясельды каля сучаснай вёскі Здзітава Бярозаўскага раёна, дзе ёсьць рэшткі гарадзішча XI–XIII ст. [9, с.213; 11, с.438]. Як можна меркаваць па назве, горад вырас з феадальнага замку Здзіта (Здзітава=сядзіба Здзіта).

Згаданая ў 1238 г. “*Літва*” Міндоўга вызначаецца намі паводле дамовы літоўскіх князёў з Валынню ў 1219 г. Акрамя шэраговых дружыннікаў, як можна меркаваць, Міндоўгу ўжо тады падпарадкоўваліся князі Рушковічы і Булевічы, ў адносінах да якіх ён быў “старэйшим” князем: “*a Роушковичевъ Кинтибоутъ Вонибоутъ Боутовитъ Вижсекъ и сынъ его Вишлии Китении Пликосова а се Боуевичи Вишимиоутъ его же оуби Миндоготъ и женоу его пояль и братью его побиль Едивила Спроудеика*” [8, слп.735–736]. Наўрад ці пералічаныя Рушковічы і Булевічы валодалі нейкімі асобнымі землямі-княствамі³⁴. Княжацкі тытул іх таксама выклікае сумненні [13, с.315]. Больш падставаў лічыць іх ваяводамі (правадырамі атрадаў) і баярамі Міндоўга. У сваю чаргу, патранімікі сведчаць, што заснавальнікамі згаданых родаў былі нейкія **Рушка** і **Буль**, якія служылі, магчыма, яшчэ бацьку Міндоўга. Звычайна лічыцца, што Рушковічай згадваецца сем [3, с.21], але **Кіцень**, магчыма, быў сынам **Плікаса** (“Пликосова”). На карысць гэтага сведчыць не толькі канчатак –ова, але і тое, што **Віжсайка** названы тут разам з сынам – аўтар летапісу добра арыентаваўся ў радаводах літоўскіх “князёў”. Важней акалічнасцю таксама з’яўляецца тое, што Кіцень запісаны ў дамове апошнім сярод Рушковічаў – відаць, быў самым маладым, бо дыпламатычныя дакументы ўлічвалі падобныя нюансы.

Як заўважыў В.Насевіч, сумесны паход на Мазовію Ізяслава з Міндоўгам сведчыць, што паміж імі існавала нейкая цесная сувязь [3, с.29–30]. Невядома чаму наваградскага князя лічаць васалам Міндоўга [9, с.221]. Зыходзячы з пазнейшых падзеяў і генеалогіі, можна сцвярджаць, што сувязь гэтая магла быць толькі дынастычная – Міндоўг у 20–30-х г. XIII ст. ажаніўся з дачкой Ізяслава Наваградскага, з якой пакінуў сына **Войшалка** і дачку [7, с.34].

³³ Відаць, археолагам варта пашукаць у ваколіцах Манцякоў рэшткі сярэднявечнага гарадзішча.

³⁴ В.Насевіч, напрыклад, лічыць, што: “*хтосьці з іх валодаў Нальшанамі і Упітай*” [3, с.21]. У сваю чаргу, Э.Гудавічус лічыць Булевічай ўладальнікамі Шаўляйскай зямлі, а Рушковічаў – Упіцкай [1, с.31].

Таксама слова летапісца “возведе” трэба разумець не як загад, а хутчэй як просьбу Данілы. Дастаткова парадаўнаць: “*Въ лето 1204. Возведе Олександъ Лестыка и Конъдрагата придоша Ляхове на Володимеръ...*” [8, слп.720], як разважанні В.Насевіча на гэты конт губляюць сэнс [3, с.30]. Трэба прызнаць, што ні Міndoўг, ні Ізяслав не былі ні васаламі, ні наёмнікамі Данілы, а з’яўляліся яго саюзнікамі. Паход на Мазовію адпавядадаў іх інтэрэсам. Наколькі можна меркаваць, “*літву*” Міndoўга ў ім цікавіла здабыча і палон³⁵, але які інтэрэс быў у “*наваградцаў*”? Калі ўлічыць, што Наваградскае княства ад Мазовіі аддзялялася Яцьвягій і Берасцейскай зямлёй, то гаварыць аб нейкіх палітычных планах Ізяслава ці яго тэрытарыяльных прэтэнзіях да Конрада Мазавецкага не прыходзіцца. Гэта азначае толькі тое, што інтэрэсы Міndoўга і Ізяслава супадалі: паход быў сумеснай вайсковай (рабунковай) аперацыяй супраць саюзніка крыжакоў. У адказ на яе ў tym жа 1238 г. галіцкі князь Расціслаў Міхайлавіч, якому мазавецкі князь Конрад прыходзіўся сваяком³⁶, здзейсніў паход на Літву: “*Ростиславъ сошель есть (з Галича) на Литвоу со всеми бояры...*” [8, слп.777]. Закончыўся ён няўдачай, бо Даніла скарыстаў адсутнасць Расціслава для захопу Галіча [8, слп.777; 21, с.114].

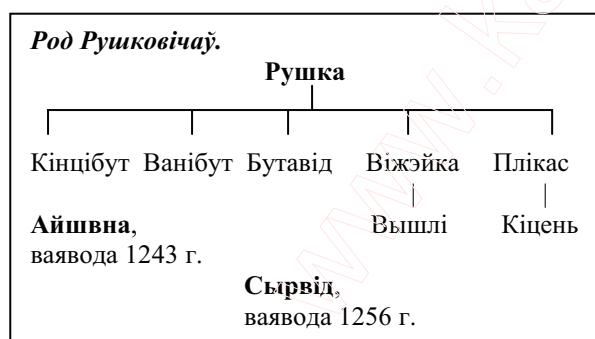
Такім чынам, дынастычны саюз князёў, агульныя палітычныя і эканамічныя інтэрэсы, а пасля разгрому Рурыкавічаў мангола-татарамі ў 1237–1240 г., і міжнародная сітуацыя абумовілі пазіцыю наваградскіх баяраў. Пры іх падтрымцы, пасля смерці князя Ізяслава без нашадкаў “*на мячы*”, Міndoўг становіцца наваградскім князем [7, с.34]. Толькі гэтым можна патлумачыць чаму менавіта Наваградак стаў tym горадам, дзе з’явіўся літоўскі князь, а не, напрыклад, пакінуты сваімі князямі Пінск. Наўрад ці гэта адбылося пасля акту запрашэння літоўскага князя, як пішуць беларускія гісторыкі. У Міndoўга хапала законных падставаў для пераймання ўлады ў Наваградку і без яго – у першую чаргу гэта былі неаспрэчныя права на княства сына Войшалка [7, с.34].

Даследчыкі вызначаюць розны час з’яўлення Міndoўга ў Наваградку. Першапраходцам быў аўтар Густынскага летапісу (1670 г.), які лічыў, што адбылося гэта ў 1246 г. і “*великий князь Литовский Миндовгъ*” нават “*приять веру христианскую от Востока, со многими своими бояры*” [30, с.341]. У след за ім пайшлі Мікола Ермаловіч [1, с.60–61; 2, с.318], Вітаўт Чаропка [4, с.102] і, з агаворкай, Генадзь Сагановіч [5, с.61]. Вячаслав Насевіч адкідаючы сведчанне летапісца, як неверагоднае, схіляеца да даты 1248 г. [3, с.36]. Таксама Аляксандр Краўцэвіч лічыць, што ў Наваградку Міndoўг стаў княжыць ў 1248 г. [6, с.139].

У свой час вядомы польскі даследчык Генрык Лаўмяньскі выказаў думку, што Міndoўг з’явіўся ў Наваградку ў 1240 г.: “*Wówczas najwidoczniej Mendog usadowił się w Nowogródku...*” [34, s.255]. Галоўным храналагічным маркерам ён лічыў разгром Русі ханам Батыем у 1237–1240 г. Сапраўды, хаця надзейных звестак пра разбурэнне мангола-татарамі Наваградка няма [3, с.33, 35], смерць князя Ізяслава Наваградскага магла наступіць у 1239–1240 г. пад час нашэсця мангола-татараў на Русь. Як яна наступіла – натуральным шляхам, ці Ізяслав загінуў у бое – сёння вызначыць не ўяўляеца магчымым. Увогуле 1240 г. быў пераломнім для Русі. Разбурэнне Кіева прывяло ва Ўсходнюю Еўропе, як піша В.Насевіч да парушэння сістэмы палітычных дамінантаў і супрацьвагаў, у выніку чаго “*сумежсныя з Літвой землі на некалькі гадоў апынуліся перад ёю сам-насам*” [3, с.35]. Да гэтага трэба дадаць адную важную акаличнасць – і без князёў. Адныя Рурыкавічы загінулі, выконваючы

³⁵ Казаць пра нешта большае не дазваляе тое, што паход адбыўся па наводцы князя Данілы Раманавіча.

³⁶ Паводле летапісу: “*идоста Михайлъ и Ростиславъ ко ouеви своемоу в Ляхи и ко Кондратови*” [8, слп.783].

свой рыцарскі абавязак да канца, другія – пачынаючы ад вялікага князя кіеўскага Міхаіла Ўсеваладавіча і заканчываючы галіцка-валынскімі, пінскімі (тураўскімі?), разанскамі, чарнігавскімі і іншымі князямі – праста панічна ўцякалі ад мангола-татарскай навалы. Як пісаў Лаўрэнці ў сваім летапісу: “*Тогда же бе пополохъ золь по всеи земли и сами не ведяху и где кто бежитъ*” [20, слп.470; 36, с.251–252]. Наўрад ці сярод уцекачоў быў наваградскі князь Ізяслав. Пасля свайго вяртання ён бы напэўна паспрабаваў вярнуць сваё княства з рук літоўцаў, калі б тыя, як лічаць прыхільнікі канцэпцыі экспансіі Літвы на Русь, захапілі Наваградак³⁷. Метавіта пра такі магчымы ход падзеяў сведчыць, на нашу думку, вядомы сюжэт са Смаленскам у 1239 г., калі “*Ярославъ идѣ Смолиньску на Литву и Литву победи и князя ихъ яль а Смолняны оурядивъ князя Всеволода посади на столе*” [20, слп.468]. Звернем увагу на слова “*Смолняны оурядивъ*”. Яны сведчаць пра сапраўдных ініцыятараў з’яўлення літоўцаў у горадзе. Літоўскі князь быў стаўленнікам смалінаў, а не літоўцаў, як дапускае В.Насевіч [3, с.32]. Здарыцца такое магло толькі ў выпадку, калі смаленскі князь з Рурыкавічаў або памёр, або загінуў, або збег³⁸. Апошняе больш верагодна, бо “*Слово о Меркурии Смоленском*” не называе князя галоўным выратавальнікам Смаленска ад мангола-татараў [35, с.208].

Такім чынам, пэўным з’яўлецца тое, што смерць Ізяслава адкрыла Міндоўгу шлях на наваградскі сталец. На нашу думку, ёсьць дзьве падставы, каб датаваць на 1240 г. пачатак княжання Міндоўга ў Наваградку. Першая – згадка летапісца пад 1241 г. аб tym, што: “*Василько же князь осталъ бе стеречи земле от Литвы*” [8, слп.792]. Гэта значыць, што Наваградская зямля перастала выконваць для Валыні ролю шчыта. Чакаць прыйшлося нядоўга. У летапісу гаворыцца аб дзвух паходах Літвы на Валынь у 1243 і 1244 г.: “*Придоша Литва и воеваша около Пересопнице Аишъвно Роушъкович*” і “*Воеваша Литва около Мелнице Лековний*” [8, слп.797, 798]. Тое, што гэта былі людзі Міндоўга ў нас няма сумненняў – адзін з роду Рушковічаў, другі – яго блізкі сваяк³⁹ (гл. ніжэй). Нагадаем, што яшчэ ў 1238 г. Міндоўг быў саюзнікам галіцка-валынскіх князёў.

Другая падстава – кардынальная змена пазіцыі да Літвы з боку пінскіх князёў. У 1229 г. пінскі князь Уладзімір, які па загаду князя Даніла застаўся сцерагчы Берасце ад яцьвягай, разбіў саюзны (!) галіцка-валынскім князям атрад літоўцаў на той толькі падставе: “*но мне есте не мирни*” [8, слп.754]. Пасля таго, як у 1240 г. пінскія князі вярнуліся ў Пінск з Польшчы, дзе яны хаваліся ад мангола-татараў [3, с.33; 8, слп.788], летапісец піша ўжо аб іх “лести” у адносінах да галіцка-валынскіх князёў: “*князи же Пиньсцее имеяхо лесть*” (1253 г.) [8, слп.818]. Пры гэтым, “лесць” гэтая пачалася яшчэ ў 1244 г., калі пінскі князь Міхайл дапамагаў нікому іншаму, як літоўцам згаданага вышэй Лугвеня: “*далъ бо бе имъ Михаиль весть боуда в Пиньске*” [8, слп.798]. Яшчэ больш прыкметна “здрадлівая” пазіцыя пінскіх князёў выглядае, калі аўтар летапісу піша пра рэакцыю простых жыхароў Пінска на разгром літоўцаў: “*и бысть радость велика во Пиньске граде*” [8, слп.798]. Наўрад ці гэтую радасць падзялялі пінскія князі⁴⁰. Змена іх пазіцыі, на наші погляд, тлумачыцца адным – Пінскае княства непасрэдна стала межаваць з землямі падуладнымі Міндоўгу. Паміж ім і галіцка-валынскімі Раманавічамі пінскім князям цяпер прыходзілася лавіраваць [3, с.35].

Згаданыя вышэй паходы Літвы на Валынь у 1243 і 1244 г., хаяці і закончыліся няўдала, далі Міндоўгу патрэбны палітычны эффект. Паміж ім і князем Данілам Раманавічам быў падпісаны мірны даговор, паводле якога, як мы мяркуем, прызнаваліся правы Міндоўга і яго сына Войшалка на Наваградскую зямлю. У сваю чаргу, Міндоўг абавязваўся дапамагаць

³⁷ Цікава, што нават у першай палове XVI ст. аўтары беларуска-літоўскіх летапісаў не мелі такой думкі. Паводле іх, князь жамойцкі Мантвіл даведаўшыся, што “*Руская старана апусцела і князі рускія разагнаны*”, паслаў туды свайго сына Эрдзівіла з войскам, якія “*знайшли за чатыры мілі ад Нёмана гару красную. И спадабалася яна им, и паставілі яны на ёй горад, и назвалі яго Наваградкам*” [29, с.75].

³⁸ Наконт яго ёсьць розныя меркаванні [2, с.300].

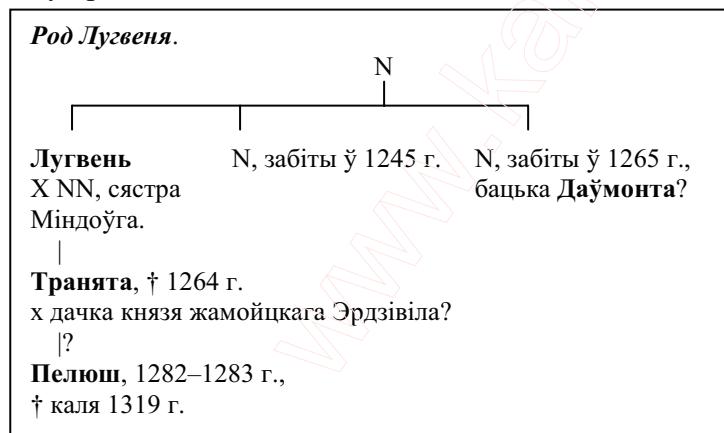
³⁹ Наўрад ці яны дзейнічалі на ўласную руку, як дапускае А.Краўцэвіч [6, с.131].

⁴⁰ Толькі ў 1262 г. пасля разгрому валынскім князем Васількам Літвы пад Неблем: “*оуслышаўше князи Пиньсции Федоръ и Демидъ и Юръи и приехаша к Василкови с питьем и начаша веселитися видяще бо ворогы своя избиты*” [8, слп.856].

Данілу ў барацьбе не толькі з унутраным канкурэнтам – князем Расцілавам Міхайлівічам, але і са знешнімі ворагамі. Праўда, прамых звестак пра дагавор не захавалася ў летапісах, але логіка далейшых падзеяў сведчыць аб нейкім існаваўшым пагадненні паміж галіцка-валынскімі князямі і Міндоўгам⁴¹. Вядома, што ў 1245 г.: “*Данило же и Василко посласта в Литвоу помоци просияца и послана бысть от Миндога помошь...*” [8, слп.801]. Праўда, войска Міндоўга спазнілася на бітву пад Яраславам: “*Литве же приехавши... и воротишаас во свояси*” [8, слп.805]. Магчыма, гэтую мірную дамову з Міндоўгам замацоўваў даволі дзіўны шлюб князя Данілы Раманавіча з сястрой Таўцівіла і Едзівіда. Польскі даследчык Дарыуш Дамбровіці спярша лічыў, што адбыўся ён у 1242–1245 г. (гл. с.36), але апошнім часам памяняў сваю думку, адносячы час жаніцьбы Данілы на прамежак часу – пасля вясны 1246 г. і перад канцом 1248 г. [14, с.48–50; 15, с.76]. На нашу думку, шлюб сапраўды адбыўся пасля вяртання князя Данілы з Арды – у 1246 г. (туды ён паехаў за ярлыком і проста не ведаў ці вернецца жывы), хаця дамоўленасць абы ім магла быць заключана раней – у 1245 г.

Аб'яднанне Наваградскай зямлі і часткі Літвы на чале з Міндоўгам паклала пачатак утварэнню ВКЛ [7, с.34, 42–43]. Ці змяніўся склад баярства Міндоўга пасля таго, як ён стаў князем літоўскім і наваградскім? Як ужо адзначалася, у 1243 г. згадваецца **Айшвна Рушковіч (1)**, які ваяваў Валынскую зямлю каля Перасопніцы. Адступаючы, ён быў разбіты галіцка-валынскімі князямі Данілай і Васількам Раманавічамі на Пінскім полі: “*всии же воии избьени быша самому же Рюшковичу оу мале оутекию*” [8, слп.798]. Айшвна паходзіў са згаданага пад 1219 г. роду Рушковічаў. Нехта з пералічаных там асобаў быў яго бацькам. Адсутнасць княжацкага тытулу сведчыць, што род быў баярскі, а Айшвна выконваў функцыю ваяводы Міндоўга ў згаданым паходзе. Далейшы лёс яго невядомы. Аднак, род Рушковічаў і пазней служыў Міндоўгу. У 1256 г. згадваецца **Сырвід Рушковіч (2)** (“Сиръвидъ Рюшковичъ”), які лічыцца ваяводай Міндоўга [3, с.44]. Ён быў разгромлены галіцка-валынскімі войскамі за рабаванне ваколіцаў Луцка, але выратаваўся: “*Сирвидъ же оутече*” [8, слп.840]. Кім ён прыходзіўся Айшвну Рушковічу – цяжка сказаць.

Як ужо гаварылася вышэй, у 1244 г. Валынскую зямлю ваяваў **Лугвень (3)**, які таксама быў разбіты князямі Данілай і Васількам Раманавічамі пад Пінскам, негледзячы на

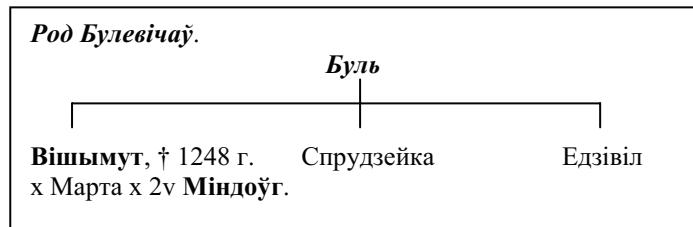
папярэджанне з боку пінскага князя Міхаіла: “*избити быша... а самъ Лонъкогвени бодень оутече*” [8, слп.798]. Відаць, паразу яго хацелі ў 1245 г. скарыстаць троі браты Тушэ, Мільгерын і Гінгейка, аднак, з дапамогай Міндоўга Лугвень (“*Lengwin*”) падавіў мяцеж, хаця і страціў пры гэтым роднага брата [16, с.63–65, в.2753–2755, 2830]. Ён быў не толькі ваяводай Міндоўга, які меў сваю дружыну ў 500 чалавек і двор з

чэліаддзю [3, с.45], але і яго сваяком – у міндоўгавай грамаце з 1260 г. (якая лічыцца падробкай) гаворыцца, што: “*Langwinus sororius noster*”⁴² [17, р.19, nr 12]. Гэта значыць, што Лугвень быў мужам сястры Міндоўга. Гэта ён згадваецца ў 1248 г. пад час асады Варуты: “*Міндрвъ... высла шоурина своею нощ...*” [8, слп.818]. У сваю чаргу, лічыцца, што сынам Лугвена быў **Транята**, князь жамойцкі ў 1260–1263 г., вялікі князь літоўскі і жамойцкі ў 1263–1264 г. (гл. с.4, табліца 1). Беларуска-літоўскія летапісы згадваюць яшчэ **Пелюша** “сына Тронятовога”, якога забіў Гедымін каля 1319 г. [31, с.35]. Асоба гэтая гістарычная – у 1282 г. ён збег у Прусію да немцаў [3, с.65; 22, № 1, с.48].

⁴¹ Наўрад ці дзейнічаў яшчэ дагавор 1219 г., як мяркуе А.Краўцэвіч [6, с.140]. Калі б так было, то не патрэбен быў бы шлюб Данілы з Даўспрунгаўнай.

⁴² “Лугвень сестрын наш”, г.зн. шурын.

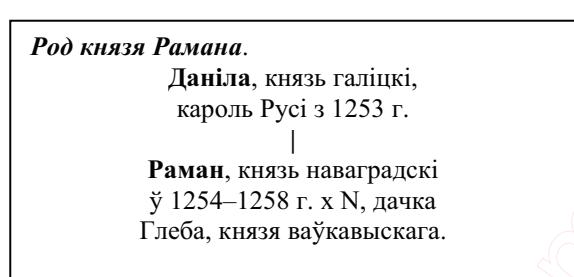
Трагічна склаўся лёс згаданага ў дамове 1219 г. **Вішымута Булевіча (4)**. Як сведчыць прыпіска: “*его же оуби Миндоготъ и женоу его пояль и братью его побиль Едивила Спроудеика*” [8, слп.736]. У 1248 г. гаворачы пра асаду Міндоўгам горада жамойцкага князя Выкінта Цвірамета летапісец удакладніў: “*Висимотъ под тем же градомъ оубъенъ бысть*” [8, слп.818]. Наўрад ці Булевічы былі канкурэнтамі Міндоўга ў барацьбе за вярхоўную ўладу ў Літве [1, с.31; 3, с.41]. Хутчэй за ёсё яны былі знішчаны ім за зраду.

Вайна 1248–1254 г. паміж Галіцка-Валынскім княствам і Літвой, выкліканая захопам Міндоўгам “*всее Литовское земли*”, закончылася мірам 1254 г.⁴³. Паводле яго Наваградская зямля была перададзена сыну караля Данілы (з 1253 г.) князю **Раману (5)** пры адначасовым

яго падпарадкаванні каралю Міндоўгу (з 1253 г.) [3, с.43; 7, с.38–39]. Выглідае на тое, што Наваградскае княства стала супольным уладаннем Каралеўства Літвы і Каралеўства Русі⁴⁴. У паходзе 1254–1255 г. на Яцвягію па просьбe Данілы Раман пайшоў “*со всеми Новгородци*”, а таксама са сваім цесцем **Глебам** Ваўкавыскім⁴⁵ і **Ізяславам** Свіслацкім [8, слп.831]. А ў 1256 г. у паходзе на татараў на Вазвягаль ужо Міндоўг абяцаў прыслать на дапамогу Даніле “*Романа и Новогородце*” [8, слп.838]. Лёс князя Рамана пасля 1258 г. не высветлены. Лічыцца, што ў гэтым годзе ён быў захоплены і забіты Войшалкам і **Таўцівілам** [3, с.47–48].

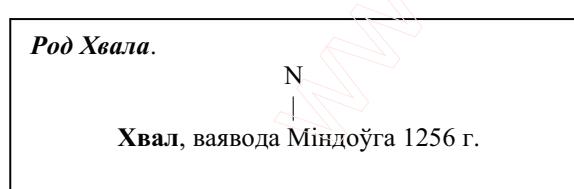
Важнай акалічнасцю з’яўляецца тое, што летапісец не называе Рамана Наваградскім, як у свой час Ізяслава, а “*наваградцы*” падаюцца

хутчэй як самастойная сіла. Гэта не выпадкова – Раман быў па свайму статусу служытым князем. Летапіс дае магчымасць вызначыць пэўны склад “*наваградцаў*”. Пасля таго як войска Рамана і Міндоўга ў паходзе 1256 г. на татараў спазнілася, “*Романъ еха по отци поемъ со собою мало людии а прочии поусти домовъ*” [8, слп.839]. Тыя, каго

Раман узяў з сабой, належалі да яго галіцка-валынскіх баяраў, якіх ён прывёў у Наваградак пасля таго, як стаў там княжыць (“*людзі*” Рамана). “*Прочии*” – гэта былі наваградскія баяры, якія вярнуліся дахаты.

Як сведчыць летапіс, у тым жа паходзе на татараў у 1256 г. войска Міндоўга ўзначальвалі два ваяводы – ужо вядомы нам Сырвід Рушковіч і **Хвал (6)**. Пачаўшы рабаваць ваколіцы Луцка яны былі разбітыя войскам галіцка-валынскіх князёў, пры гэтым Хвал быў забіты: “*се бо беша людие Миндогови и воевода ихъ Хвалъ... а Хвалъ оубить бысть ини мнозеи*” [8, слп.840]. Асоба Хвала цікавая тым, што імя яго чиста славянскае (скарочанае ад Хвалімір ці Хвалібог). На гэта звярнуў увагу В.Насевіч:

“*Дарэчы імя апошняга сведчыць аб яго рускім паходжанні (напэўна з баяр Ноўгародчыны), між тым ён – вядомы палкаводзеи Міндоўга, які вадзіў літоўскія палкі на Русь*” [3, с.44]. Сапраўды, няма ніякіх падстаў рабіць з Хвала

⁴³ Ініцыятарам быў Міндоўг: “*присла Миндовгъ к Данилу прося мироу и хотя любви о сватьстве*” [8, слп.820].

⁴⁴ Тым не меныш, Міндоўг імкнуўся замацаваць Наваградскую зямлю за сабой. Так, відаць, пра яе вялася гаворка ў лісце Папы Аляксандра IV ад 6 сакавіка 1255 г., якім ён зацвердзіў Міндоўгу “*некаторыя землі Каралеўства Русі*”, якія той падпарадкаваў сваёй уладзе [26, р.61, пг 306]. Як можна меркаваць, Каралеўства Літва складалася як з розных літоўскіх зямель (Літва, Жамойць, Яцвягія, Дзяволтва, Нальшаны), так і зямель “*рускай Літвы*” – Наваградскага княства.

⁴⁵ Паходжанне князя Глеба па рознаму выводзіцца даследчыкамі. В.Насевіч адносіў яго да галіні гарадзенскіх князёў [3, с.145]. Мы ў свой час імкнуліся даказаць яго пінскага паходжанне [7, с.39, 44]. Гл. таксама: Назаренко А. *Городенское княжество и городенские князья в XII в.*// Древнейшие государства Восточной Европы 1998 г. Памяты члена-корреспондента РАН А.П.Новосельцева.– М.: Восточная литература РАН, 2000.– С.169–188.

літоўца, а тым болей яшчэ аднаго Рушковіча, як гэта зрабіў у свой час В.Пашута [18, с.291]. Не абавязкова ён паходзіў з мясцовых наваградскіх баяраў. Набегі на далёкую ад Літвы Чарнігаўскую зямлю: “*иже велико оубиство творяше земле Черниговьской*” [8, слп.840], дазваліяюць думаць, што Хвал добра ведаў тыя абшары і мог паходзіць з чарнігаўскага баярства⁴⁶, але пасля падзення Чарнігава “забег” у Наваградскую зямлю, дзе пачаў служыць Міндоўгу.

Адным з бліжэйшых баяраў Міндоўга быў **Парбус (7)** (“*Parbsen fidieli nostro*”⁴⁷), які згадваецца ў грамаце 1254 г. разам з яго сынамі ад другога шлюбу **Рэпляй і Герстутам** [17, р.5, № 2]. Лічыцца, што менавіта ён быў у 1251 г. паслом да Папы ў справе хрышчэння і каранацыі Міндоўга [19, с.154]. У падробленай міндоўгавай грамаце з 1260 г. гаворыцца пра Парбуса з Вільні (?) (“*Parbusse de Nere*”). Паводле яе, ён разам з

Гердзенем (8) з Нальшаў (“*Gerdine de Nailse*”) прыходзіліся нават крэўнымі (“*consangwinei*”) Міндоўгу [17, р.19, № 12]. Гердзень з Нальшаў – асока таксама гістарычна, бо ідэнтычна з літоўскім князем у Полацку ў 1264 г. [3, с.57]. Цяжка прасачыць іх ступень крэўнасці. Выкажам гіпотэзу, што Парбус быў бацькам Марты жонкі Міндоўга і NN жонкі нальшанскага князя **Даўмонта (9)**⁴⁸. Узвысіўся ён, відаць, таму, што раскрыў зраду свайго зяця Вішымута Булевіча. Адсюль гэтае адзнака “*верны*”. На карысць нашай гіпотэзы сведчыць і яго пасольства да Папы (такая місія магла быць даручана Міндоўгам толькі блізкаму сваяку), а таксама яго знаходжанне ў 1254 г. пры сынах Міндоўга ад другога шлюбу.

Што датычыць Гердзеня, то яго ступень крэўнасці да Міндоўга павінна была быць

таксама вельмі блізкая. Маскоўскі радавод XV ст. “*Начало государей Литовскихъ*” рабіў яго нават стрычным братам Міндоўга [3, с.45; 21, № 1, с.55; 25, слп.593]. Аднак, гэта выклікае сумненні. Тым не меныш, даследчыкамі прымаецца версія, што Гердзень быў сынам згаданага ў дамове 1219 г. “*старэйшага*” князя **Даўята** ці **Давіла** і, магчыма, траурадным братам Міндоўга [3, с.45]. Вядома, што Гердзень меў жонку і дзвух сыноў, якіх у 1266 г. захапіў Даўмонт: “*княгиню Герденевую взяша и 2 княжича взяша*” [23, с.85]. Пскоўскі аўтар удакладніў: “*тетку свою Еупраксию*”⁴⁹ [24, с.16]. Адзін з сыноў Гердзеня – **Андрэй** – застаўся на Русі і быў цверскім епіскапам: “*А Ерденевъ сынъ крестился, быль владыко во Тфери... звали его Андреемъ*” [3, с.45; 21, № 1, с.55; 25, слп.593]. Сам Гердзень быў забіты Даўмонтам у 1267 г. [23, с.87]. Быў ён служылым князем спярша Міндоўга, а потым яго сына Войшалка.

⁴⁶ Якраз пра чарнігаўскае баярства, якое шукала новае месца пражывання пасля разгрому Батыем Чарнігаўскага княства ў 1239 г., згадвае летапісец у словах князя Данілы: “*Черниговьскихъ бояръ не велехъ ти Доброславе приимати*” [8, слп.789].

⁴⁷ “*наш верны Парбус*”. Крыніцы нічога не кажуць пра яго княжацкае паходжанне.

⁴⁸ Паводле летапісу: “*оумре княгини Миндовговая... бяшеть бо сестра еи за Домонтомъ за Нальцанскимъ княземъ*” [8, слп.859].

⁴⁹ Лічыцца, што жонка Гердзеня і маці Даўмонта маглі быць роднымі сёстрамі, што рабіла пасля згасання нальшанскай дынастыі іх мужоў князямі ў Нальшанах “*на кудзелі*” [3, с.55; 22, № 1, с.47]. Аднак, магчымы і іншы варыянт, пра які ніжэй. В.Чаропка, зыходзячы з імя Еўпраксіі, робіць яе полацкай княгіні. Як убачым ніжэй, гэта магло адпавядаць праўдзе.

Род Даўмента здаўна прыцягваў да сябе ўвагу. Ужо ў маскоўскім радаводзе XV ст. “Начало государеи Литовскихъ” Даўмента лічылі сынам Міндоўга і братам Войшалка [21, № 1, с.55; 25, слп.593–595]. Радавод гэты не толькі не адпавядае праўдзе, але і складаўся з мэтай абяліць хрысціяніна Даўмента-Цімафея, амаль святога на Русі, пераклаўшы ўсю віну за забойства Міндоўга на язычніка Гердзеня. Яшчэ больш заблытанную і фантастычную інфармацыю даюць беларуска-літоўскія летапісы XVI ст.: Даўмонт, які тут называецца князем уценскім⁵⁰, лічыцца сынам нейкага вялікага князя літоўскага і рускага Рамана (!), братамі яго называюцца міфічныя князі Нарымонт, Гольша, Гедрус і гістарычны *Тройдзен*. Жонкай Даўмента называецца дачка нейкага ліфляндца Флядры, сястра жонкі яго старэйшага брата Нарымonta. Цікава, што ў цэлым уся гісторыя пра Даўмента ў беларуска-літоўскіх летапісах, у адрозненне ад маскоўскай крыніцы, носіць варожы яму характар: ён пасля смерці сваёй жонкі забірае братовую, церпіць паражэнне ў вайне з братамі, уцякае ў Пскоў, захоплівае Полацк, здрадай забівае брата Тройдзеня, але гіне пад час паходу на ВКЛ ад рук тройдзенавага сына манаха Лаўрыша-Рыманта-Васіля [29, с.86–88]. Усе гэтыя звесткі не адпавядаюць праўдзе [21, № 5, с.50, 58]. В.Чаропка дапускае, што проста адбылося накладанне інфармацыі пра дзвух розных асобаў: Даўмента Пскоўскага і Даўмента Ўценскага, вялікага князя літоўскага ў 1285 г., якога ён сам лічыць сынам Траняты [21, № 1, с.47, с.58]. Наўрад ці так было. Легенда пра Даўмента ў беларуска-літоўскіх летапісах яўна запаўняла адсутнасць інфармацыі пра першапачатковую гісторыю Гедымінавічаў, а адначасова вырашала шэраг генеалагічных задачаў такіх родаў, як князі Гальшанскія ці Гедройці.

Не выклікаюць даверу і звесткі позняга Густынскага летапісу (1670 г.) аб tym, што Даўмонт быў зяцем Траняты, а Транята – унукам Міндоўга: “Стройнат бо согласивши со зятем своим з Довмонтом, убииша спящаго в нощи великого князя и храбраго короля Литовского, деда своего, князства ради, а сам Стройнат сяде на великом князстве Литовском” [30, с.343]. Хаця бы таму, што Транята быў “сястрычычам” ці пляменнікам Міндоўга, а не ўнукам [8, слп.860]. Аўтар Густынскага летапісу яўна імкнуўся звязаць Міндоўга, Траняту і Даўмента ў прыдуманы сабой радавод. У сваю чаргу, В.Насевіч выводзіць Даўмента ад невядомага брата князёў Даўята (Давіла) і *Вілікайлы*, згаданых у дамове 1219 г., і дапускае магчымасць таго, што Даўмонт быў сынам невядомага брата Гердзеня. Але ўсё гэта выклікае сумненні нават ў самога аўтара [3, с.55, 146].

Інфармацыя пра Даўмента сапраўды даволі сціплая. Вядома, што ён быў нальшанскім князем і меў за жонку родную сястру Марты – другой жонкі Міндоўга [8, слп.859]. Пасля захопу апошнім яго жонкі Даўмонт увайшоў у змову з Транятай і ў 1263 г. забіў Міндоўга разам з дзвумя сынамі [8, слп.860]. Пасля забойства Траняты ў 1264 г. і захопу Войшалкам Нальшанаў у 1265 г. [8, слп.863] Даўмонт “с дроужиною своею⁵¹ и с всем домом своим” уцёк у Пскоў, дзе ў 1266 г. прымае хрышчэнне і імя Цімафея “и посадиша его на княжении в граде Пскове” [24, с.16]. Выраз “з домам сваім” сведчыць, што Даўмонт адбіў сваю жонку ў Міндоўга і разам з ёю збег у Пскоў, дзе яна і памерла ў 1267 г., бо ўжо ў наступным годзе яго жонкай была княгіня

Род Даўмента.

<p>N, брат Лугвеня? забіты ў 1265 г.   Даўмонт, князь нальшанскі, пскоўскі з 1266 г., † 1299 г. x 1 N, сястра Марты, † 1267 г. x 2 Марыя Аляксандраўна. ? Давыд, староста гарадзенскі з 1299 г., † 1326 г.</p>
--

Марыя Аляксандраўна – сястра князя пераяслаўскага Дзмітрыя Аляксандравіча [27, с.166–167].

Калі зыходзіць з того, што звестка пра Еўпраксію, цётку Даўмента – позняя ўстаўка, то хутчэй за ўсё, пад ёй аўтарам “Сказания о благоверном князи Домонте и о храбости его” мелася на ўвазе *сястра маці другой жонкі* пскоўскага князя. У падмацаванне сваёй думкі

⁵⁰ Уценскае княства не можа быць адпаведнікам Нальшанаў (гл.с.30).

⁵¹ Сярод баяраў Даўмента быў Лува Літвін [24, с.16–17].

можам сказаць, што пскоўскі аўтар не ведаў радаводу Даўмонта, нават як звалі яго бацьку, а вось цётку называе з імем. Апошнія магчыма толькі ў адным выпадку – ён добра ведаў радавод яго другой жонкі Марыі. У выніку, атрымоўваецца, што Еўпраксія была малодшай сястрой княгіні полацкай Параскевы Брачыславаўны – жонкі князя Аляксандра Яраславіча Неўскага [28, с.17] Становіща цяпер больш зразумелым з'яўленне ў Полацку літоўскага князя Гердзеня.

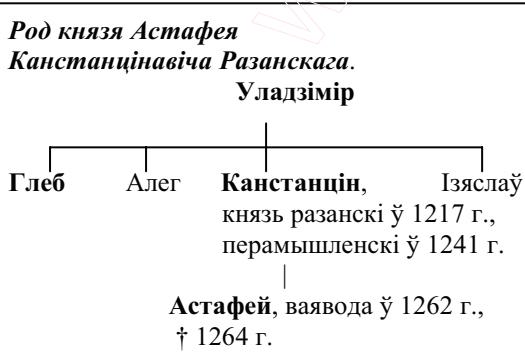
Звернем увагу на тое, што аўтар “Сказання” ведае, што бацьку Даўмонта забіў Гердзень: “*Поскольку убил Герденъ отца моего, хотел и меня убить*” [27, с.164–165]. Гэтая інфармацыя даволі праўдападобна тлумачыць прычыну жорсткай помсты Гердзеню з боку пскоўскага князя. Верагодна, бацька Даўмонта быў забіты ў 1265 г., калі князь Войшалк заваяваў Нальшаны. Хто гэта мог быць? Адзінай зачэпкай для нейкіх меркаванняў з'яўляецца тое, што нальшанскі князь Даўмонт знашоў сабе ў памагатыя Траняту аж у Жамойці, як піша летапісец: “*изнаиде собе Тренятоу сестричча Миндовгова и с тем доумашеть оубити Миндовга Тренята же бяшеть тогда в Жомоти*” [8, слп.860]. Што ж, так далёка знайсці сябе маглі толькі блізкія родзічы. Менавіта так называе забойцаў Міндоўга наўгародскі летапісец: “*убиша князя велика Миндовга свои родици свещавишася отаи всехъ*” [23, с.84]. У сувязі з гэтым, выкажам думку аб tym, што Транята і Даўмонт належалі да аднаго роду і былі стрыечнымі братамі. Праўда, бацькам Даўмонта быў не брат Лугвеня, што загінуў у 1245 г., а іх трэці малодшы брат, забіты Гердзенем у 1265 г. Даўмонт памёр у 1299 г. [3, с.57]. Міхась Ткачоў лічыў сынам Даўмонта князя *Давыда*, старосту гарадзенскага з 1299 г., які загінуў у 1326 г. [32, с.187].

Даўмонт Цімафей,
князь пскоўскі.

Сярод сведкаў⁵² згаданага вышэй падробленага документу з 1260 г., акрамя ўжо названых намі Лугвеня, Парбуса і Гердзеня, згадваюцца “баяры” Міндоўга (“*nostri barones*”): *Лігейка (10)* (“*Ligeyke*”), *Шаб (11)* (“*Schabbe*”), *Бікша (12)* (“*Bixe*”), *Бунь (13)* (“*Bune*”), *Вег (14)* (“*Vege*”), *Весягайла (15)* (“*Vesegale*”) і *Парбус (16)*

малодшы (“*Parbusse iunior*”) [17, р.19, № 12]. З іх Лігейка і Бікша ідэнтычныя “князям” з Дзяволтвы, якія згадваюцца ў дамове 1219 г.: “*а се князи из Дяволтвы... Бикии Ликии*” [8, слп.736], што дазваляе думаць або аб даволі якаснай падробцы, або аб аўтэнтычнасці акту з 1260 г. Невядома ці меў нейкае дачыненне Парбус малодшы (сын?) да Парбуса старэйшага. Магчыма, таксама, што нехта з названых баяраў (Весягайла=Вышлі?) належалаў да разгалінаванага роду Рушковічаў. Няма сумненняў у tym, што ўсе згаданыя вышэй асобы былі літоўцамі.

У 1262 г. як удзельнік паходу Міндоўга на Мазовію згадваецца *Астафей Канстанцінавіч (17)*: “*Идоша Литва на Ляхи воевать от Миндовга и Остафии Костянтиновича с ними окаянныи и безаконныи бе бо забегль из Рязаня*” [8, слп.855]. Быў ён князем і паходзіў з разанскай галіны Рурыкавічаў. Бацька яго князь Канстанцін Уладзіміравіч разам з братам Глебам у 1217 г. у змаганні за “*едину власть*” па здрадніцку забілі 6 разанскіх князёў – сваих родзічаў, у tym ліку роднага брата Ізяслава: “*Глеб князь*

Рязаньскыи Володимеричъ наоущенъ сотоною на братоубиство... имея поспешника брата своего Костянтина” [20, слп.440; 21, с.78]. Выгнаныя з Русі братазабойцы апынуліся спачатку ў полацкай. У 1219 г. Глеб Уладзіміравіч з палавецкім войскам прыходзіў пад

⁵² Няма ніякіх падстаў лічыць іх сталай радай карала Міндоўга.

Разань, але быў разбіты князем Інгварам Ігаравічам Розанскім: “Безаконъни Глебъ Володимеричъ приде со множеством Половецъ к Рязаню... победи Инъгваръ злаго братоубицю Глеба и многы от Половецъ избииша а ины извязаша а сам оканъни вмале оутече” [20, слп.444]. Ці быў з ім брат Канстанцін у гэтым паходзе – невядома. Аднак, пазней ён згадваецца ў летапісу пад 1241 г. як вораг галіцка-валынскіх князёў Раманавічаў і саюзнік Расцілавіча: “Даниль же дворечкого посла на Перемышль на Костянтина Рязанского посланаго от Ростислава... и слышавъ Костянтинъ Андрея грядоуца на нь избеже ноцью” [8, слп.793–794]. Відаць, пад час пагрому Батыем Русі князь Канстанцін Розанскі знаходзіўся на Захадзе, а пасля адыходу татараў вярнуўся разам з князем Расцілавічам, які даў яму трывалы Перемышль у Галіцкай зямлі. Гісторыя яго злачынства атрымала шырокі розгалас на Русі. Таму такую негатыўную харектарыстыку атрымаў ад летапісца сын Канстанціна – Астафей. Лёс апошняга быў трагічны – у 1264 г. яго як “свайго ворага” забіў Войшалк: “и онаго Остафия оуби оканънаго проклятаго безаконънаго” [8, слп.861]. Лічыцца, што Астафей Канстанцінавіч быў у Міндоўга ваяводай [3, с.44; 6, с.161].

У 1262 г. “въспомяну Миндовгъ оже Василко князь с богатыремъ воеваль землю

Род Каўдзіжада.

Тудзіямін

Каўдзіжад, ваявода ў 1262 г.

Литовъскою” паслаў на Валынь дзве раці – адную да Камянца, а другую – да Мельніка. Хто ўзначальваў першую – невядома, а з другой быў ваявода **Каўдзіжад Тудзіямінавіч (18)**: “бяше же сними воевода Тюдзіяминовичъ Ковдзіжадъ”. Ён

быў перахоплены і разбіты князем Васількам Раманавічам каля гораду Небля [8, слп.855–856]. Бацькам Каўдзіжада быў нейкі невядомы бліжэй **Тудзіямін**.

У позніх крыніцах згадваецца яшчэ адзін баярын Міндоўга – **Андрэй Кіян (19)**, які валодаў Любчай, што каля Наваградка [33, с.21]. Прозвішча Андрэя падказвае, што ён быў русінам з Кіева. Але існаванне яго праблематычнае.

Як вынікае з летапісных звестак, войска Міндоўга ў 40–60-х г. XIII ст. дзялілася пераважна на дзве “раці”. Князь Васілька ў 1262 г. нават не ідзе сам на першую раць, бо ведае (!), што хутка прыйдзе другая: “князь Василко не еха по нихъ зане надеяшеться дроугои рати” [8, слп.855]. “Раці” гэтая носяць агульную назуву “літва” і складаюцца з літоўцаў, што неаднаразова спецыяльна падкрэслівае летапісцам: “Литве ни ведеша ништо же токмо и головне ты псы течиюще по городищоу тоужахоу же и плевахоу по своиски рекоуща янда взывающе богы своя Андая и Дивирикса и вся богы своя поминающе рекомыя беси” (1256 г.), “Литва ... полкы изрядиши и седоша во три ряды за щиты по своему норовоу” (1262 г.) [8, слп.797, 856].

Літоўцы пераважалі і сярод згаданых у крыніцах (мы налічылі 19) ваяводаў і баяраў Міндоўга. Аднак, у складзе апошніх мы знаходзім і асобаў рускага (нават княжацкага) паходжання, якія, праўда, не выклікалі вялікага захаплення ў аўтараў рускіх летапісаў. Падкрэслім, што русін Хвал быў ваяводай не проста нейкага атрада “літвы”, а менавіта, як піша летапісец, “людзей Міндоўга”. Пад апошнім трэба разумець даволі шырокое кола людзей, звязаных феадальнымі адносінамі з літоўскім манархам: князёў і баяраў (ваяводы, паслы, дарадцы і “воі”⁵³). Некаторыя з іх былі звязаны з Міндоўгам нават сваяцкімі сувязямі. Такім чынам, “літва Міндоўга” 1238 г. у наступны перыяд перажыла пэўную эвалюцыю, у выніку якой галоўнай апорай караля і вялікага князя літоўскага Міндоўга сталі розныя па свайму этнічнаму паходжанню яго

Войшалк, князь наваградскі.

⁵³ Згадваюцца ў 1248 г.: “слы свая” і “вое свое” [8, слп.815].

“людзі”. Застаецца дадаць, што ў іх склад, відаць, трэба залічыць яшчэ і прыдворных слугаў. Менавіта да іх належалі забойцы Траняты: “*пocha думати конюси Миндовгови 4 паробци како бы лзе имъ оубити Тренята оному же идоуицоу до мовнича мытъся они же оусмотревие собе веремя такова оубиша Тренятоу*” [8, слп.861].

Побач як з “літвой”, так і “людзьмі” Міндоўга ў 1238—1263 г., як вынікае з летапісных звестак, дзейнічаюць “наваградцы”. Наваградскія князі былі як рускага, так літоўскага паходжання. Недаследаваным феноменам застаюцца ў нашай гісторыографіі першы праваслаўны князь літоўскага паходжання Войшалк, сын Міндоўга, Даўмонт Цімафей, праваслаўныя браты Тройдзеня Борза (Борут?), Лесій (Елісеі?), Сірпуці і Свялкені. Рознае этнічнае паходжанне можна сцьвярджаць і ў адносінах да наваградскага баярства. Спачатку цесна звязаныя з князямі яны, пасля іх смерці ці страты стальца, або вярталіся на радзіму, або пускалі карані на новым месцы, пераходзячы на службу да наступніка. Замацоўваючы ў чарговых князёў свае землі ў вотчынным валоданні наваградскія баяры (летапісныя “наваградцы”) хутка ператварыліся ў самастойную сілу. Невыпадкова, як сведчаць летапісы, у 1264 г. Войшалк, аднаўляючы сваю ўладу ў Літве пасля забойства Траняты, абапіраўся на дзве галоўныя сілы — “людзей Міндоўга”: “*съвкути около себе вои отца своего и приятели*” [23, с.85] і “наваградцуаў”: “*поя со собою Новгородце и поиде в Литвоу княжстъ*” [8, слп.861].

Такім чынам, княжанне Міндоўга ў Наваградку можна падзяліць на пэўныя этапы:

1. **1240–1251 г.** У гэты час Міндоўг фактычна валодаў Наваградскім княствам на правах рэгента свайго нялетняга сына ад Ізяславы — Войшалка. Галоўнай задачай гэтага перыяду было прызнанне за Міндоўгам і яго сынам правоў на Наваградскую зямлю з боку галіцка-валынскіх Рурыкавічаў.
2. **1252–1254 г.** Войшалк уступае ў свае права валодання Наваградскім княствам: “*Воишелькъ же нача княжити в Новегороде в поганстве боуда*” [8, слп.858]. Як дарослы ён упершыню згадваецца ў 1252–1253 г., калі “*Миндог же посла сына си и воева около Тоурьска*” [8, слп.819]. Недзе ў гэты час прыме праваслаўны хрост: “*помысли в себе хотя прияти святое крещение и крестися тоу в Новегородьце и нача быти во крестьянстве*” [8, слп.858–859]. У 1254 г. паstryгаецца ў манахі: “*оставивъ княжение свое и восприемъ мнискии чинъ*” [8, слп.830–831]. Фармальна кароль Міндоўг з 1253 г. — сюзерэн свайго сына, але фактычна Войшалк цалкам самастойны ўладар.
3. **1254–1258 г.** Наваградскае княства аддаецца Войшалкам і Міндоўгам князю Раману Данілавічу: “*вдастъ Романови сынови королевоу Новогородъкъ от Миндога*”, “*Вышелкъ бе даль Новогородокъ Романови*” [8, слп.831, 837–838]. Фактычна Наваградскае княства становіцца сумесным валоданнем караля Літвы Міндоўга і караля Русі Данілы. Аднак, дэ юрэ права на Наваградскую зямлю ў 1255 г. Папай аддаюцца Міндоўгу.
4. **1258–1263 г.** Наваградская зямля — адная з земляў Каралеўства Літвы, а пасля 1260 г. — ВКЛ. У гэты час тут мог сядзець толькі намеснік Міндоўга. Аднак, фактычным уладаром заставаўся манах Войшалк, які: “*приде опять в Новъгородокъ и очини собе монастырь на реце на Немне межи Литвою и Новымъгородъкомъ и тоу живяше*” [8, слп.859].

Няма сумніву ў tym, што Міндоўг, князь літоўскі (з 1219 г.) і наваградскі (з 1240 г.), кароль Літвы (з 1253 г.), вялікі князь літоўскі (з 1260 г.) у сваёй палітыцы абапіраўся на шматлікіх князёў і баяраў як літоўскага, так і рускага паходжання. Вялікую ролю ў станаўленні новай манархіі згулялі “людзі Міндоўга” і “наваградцы”⁵⁴. Біэтнічныя характеристар міндоўгавага баярства сведчыць, што ад самага пачатку ВКЛ было літоўска-рускай (пазней літоўска-беларускай) дзяржавай.

⁵⁴ А.Краўцэвіч піша пра ўдзел у пабудове ВКЛ нейкіх невядомых “*усходніх славянаў*” [6, с.161], замест канкрэтных “наваградцуаў”, якія не ўсе маглі быць славянскага паходжання.

Літаратура і крыніцы:

1. Ермаловіч М. Па слядах аднага міфа.– Мн.: Навука і тэхніка, 1989.– 93 с.
2. Ермаловіч М. Старажытная Беларусь: Палацкі і новагародскі перыяды.– Мн.: Мастацкая літаратура, 1990.– 366 с.
3. Насевіч В. Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: Падзеі і асобы.– Мн.: Полымя, 1993.– 160 с.
4. Чаропка В. Імя ў летапісе.– Мн.: Полымя, 1994.– 559 с.
5. Сагановіч Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII ст.– Мн.: Энцыклапедыкс, 2001.– 412 с.
6. Краўцэвіч А. Стварэнне Вялікага княства Літоўскага.– Мн.: Беларуская навука, 1998.– 207 с.
7. Семянчук Г., Шаланда А. Да пытання аб пачатках Вялікага княства Літоўскага ў сярэдзіне XIII ст. (яшчэ адна версія канструявання мінуўшчыны).// BZH.– Białystok, 1999.– Nr 11.– S.18–44.
8. ПСРЛ.– М., 1962.– Т.2.– 938 слп.
9. Гісторыя Беларусі: У 6 т. Старажытная Беларусь: Ад першапачатковага засялення да сярэдзіны XIII ст.– Мн.: Экаперспектыва, 2000.– 351 с.
10. Піварарчык С. Сацыяльна-гістарычна тыпалогія гарадзішчаў Панямоння X–XIII ст.// ГАЗ.– Мн.: Сантанас, 1993.– Ч.2.– С.93–108.
11. Звяруга Я. Здзітаў.// ЭГБ.– Мн.: БелЭн, 1996.– Т.3.– С.438.
12. Kuczyński S.K. Pieczęcie książąt Mazowieckich.– Wrocław, 1978.– 435 s., tablice.
13. Łowmiański H. Studia nad dziejami Wielkiego księstwa Litewskiego.– Poznań, 1983.– 579 s.
14. Dąbrowski D. Małżeństwa Daniela Romanowicza (aspekt genealogiczny i polityczny).// Venerabiles, nobilis et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej.– Toruń, 1997.– S.43–50.
15. Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich.– Poznań–Wrocław, 2002.– 348 s.
16. Livländische Reimchronik./ Her. von Leo Meyer.– Paderborn, 1876.
17. Kodeks dyplomatyczny Litwy./ Wyd. E.Raczyński.– Wrocław, 1845.
18. Пащуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.– М.: Изд-во АН СССР, 1950.– 328 с.
19. Latkowski J. Mendog.// Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny.– Kraków, 1892.– Т.28.– S.300–453.
20. ПСРЛ.– М., 1962.– Т.1.– 487 слп.
21. Феннел Дж. Кризис средневековой Руси. 1200–1304.– М.: Прогресс, 1989.– 296 с.
22. Чаропка В. Паходжанне і радавод вялікіх князёў літоўскіх.// БГЧ.– 2001.– № 5.– С.48–61; 2001.– № 6.– С.42–53; 2002.– № 1.– С.47–60.
23. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов.– М., Л., 1950.
24. Псковские летописи.– М., 1955.– Вып.2.– 363 с.
25. ПСРЛ.– СПб., 1856.– Т.7.
26. Paszkiewicz H. Regesta Lithuaniae ab origine usque ad Magni Ducatus cum Regno Poloniae unionem.– Varsoviae, 1930.– Т.1.
27. Мельников А. Путь непечален. Исторические свидетельства о святости Белой Руси.– Мн.: Изд-во БПЦ МП, 1992.– 305 с.
28. Загорульский Э.М. Генеалогия полоцких князей Изяславичей.– Мн.: Изд-во “ВУЗ–ЮНИТИ”, 1994.– 30 с.
29. Беларускія летапісы і хронікі.– Мн.: Беларускі кнігазбор, 1997.– 432 с.
30. ПСРЛ.– СПб., 1845.– Т.2.– 377 с.
31. ПСРЛ.– М., 1975.– Т.32.– 233 с.
32. Ткачоў М. Давыд Гарадзенскі.// ЭГБ.– Мн.: БелЭн, 1996.– Т.3.– С.187–188.
33. Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie.– Wilno, 1912.
34. Łowmiański H. Prusy–Litwa–Krzyczacy.– Warszawa, 1989.– 481 s.
35. Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI–першая палова XVIII ст.– Мн.: Беларуская навука, 2003.– 1015 с.
36. Грушевський М. Історія України-Русі.– К.: Наук. думка, 1992.– Т.2.– 640 с.
37. Грыцкевіч А. Баяры.// ЭГБ.– Мн.: БелЭн, 1993.– Т.1.– С.338–339.
38. Павлов-Сильванский Н.П. Государевы служилые люди.– М.: Крафт+, 2001.– 288 с.

Аляксей Шаланда.

ПЕРАКЛАДЫ.

Маестатавая пячатка Міндоўга.

Міндоўг ці Міндаў (1219–1263 г.) сапраўдны заснавальнік Літоўскай дзяржавы прыняў хрост і быў каранаваны на караля ў 1253 г., загінуў, аднак, у 1263 г., забіты Даўмонтам і Транятам. Вядома яго пячатка, а менавіта:

Маестатавая пячатка, памеру найменыш 90 мм, якая прадстаўляе карала, які сядзіць на троне, з каронай на галаве, з ляскай і дзяржавай у руках. Тло закратаванае і засеняна крыжыкамі, вакол у аточку надпіс, на жаль, знішчаны, а павінен быў выглядаць, напэўна: “*MYNDOWE DEI GRACIA REX LITOWIE*” (гл. мал.).

Такая пячатка, але з зусім знішчаным надпісам вісіць выціснутая на жоўтым воску, на бела-блакітным шнуре на дакуменце з 1255 г. у Дзяржаўным архіве ў Карабеўцу. Ёсць гэта акт даравання Міндоўгам Сялонскай зямлі крыжацкаму Ордэну. З акту гэтага былі зроблены 2 трансумпты, з якіх кожны апісвае згаданую пячатку, але трошкі інакш чытае легенду ў аточку. Трансумпт з 1392 г. чытае: “*MYNDOWE DEI GRA REX LETTOWIE*”, а трансумпт з 1393 г. чытае: “*MYNDOWE DEI GRA REX LITOWIE*”. У кодэксе літоўскім Рачынскага раз чытаем: “*MYNDOWE DEI GRACIA PRIMUS REX LETTOWIE*”, а другі раз у трансумпце: “*MYNDOWE DEI GRACIA REX LITOWIE*”. Які з гэтых надпісаў праўдзівы, невядома.

Маестатавая пячатка
Міндоўга, 1255 г.
[1, табл.IV, № 28].

Ёсць сліды, што гэтая самая маестатавая пячатка была прыкладзена яшчэ да іншых актаў, якія цяпер вядомы толькі з трансумптаў. Так, добра захаваная пячатка на чырвоным шаўковым шнуре павінна была вісець на дакуменце з 1257 г., як сведчыць трансумпт з 1325 г. Павінна была вісець пячатка таксама і на дакуменце з 1260 г., а трансумпт яго з 1393 г. падае нават яе надпіс: “*MYNDOWE DEI GRACIA REX LETTOWIE*”.

На жаль, трэба прызнаць, што ўсе згаданыя вышэй дакументы крытыка ўважае за сфальшаваныя і падробленыя крыжакамі. Кентышынскі нават сцьвярджае, што адзіны вядомы цяпер выгляд пячаткі Міндоўга мае таму выкрышаны надпіс, бо гэта не сапраўдная літоўская пячатка, а пячатка іншага нейкага карала, магчыма, Андрэя II угорскага, а можа Магнуса шведскага. Трэба прызнаць, што сваёй кампазіцыяй і малюнкам пячатка Міндоўга сапраўды падобная на маестатавую пячаткі згаданых каралёў, аднак, не з'яўляецца ідэнтычнай ім. Проблему яе аўтэнтычнасці пакідаю пакуль невырашанай.

Фальшывая пячатка
Міндоўга, апісаная
І.Басановічам
[2, с.16].

Даніловіч згадвае яшчэ пра дакумент Міндоўга з 1252 г., якім былі адпісаны пэўныя землі Ордэну. На ім павінна была вісець на чырвоным шаўковым шнуре пячатка, якая сёння адарваная. У дакуменце, праўда, чытаем такі тытул: “*Mindowe z Bożej łaski król Lettowji*”, але з-за таго, што 1252 год ёсць ранейшы за каранацыю, можна меркаваць пра нейкую іншую, ранейшую, а не маестатавую пячатку. На жаль, і гэты акт таксама з'яўляецца крыжацкім фальсіфікатам, так што і пячатка, калі на ім вісела, таксама магла быць фальшывая.

Таксама фальшывая, а хутчэй незразумелая, ёсць пячатка, апісаная надзвычай наўным спосабам Басановічам. З'яўляецца яна тыповым вырабам XVIII ст. і дакладна ніколі не мела прэтэнзіі на тое, каб быць пячаткай Міндоўга, і ў надпісу сваім нічога пра Міндоўга не гаворыць. Ёсць гэта хутчэй інтралігатарскі штамп, а не пячатка!

Крыніцы:

1. Gumowski M. Pieczęcie książąt Litewskich// Ateneum Wileńskie.– Wilno, 1930.– R.VII.– Zeszyt 3–4.– S.706–707.
2. Ластоўскі В. Кароткая гісторыя Беларусі.– Мн.: Універсітэцкае, 1992.– 126 с.

Мар'ян Гумоўскі
(пераклаў з польскай мовы
А.Шаланда).

Пячатка-пломба Міндоўга?

...Нарэшце падамо здымак з маленькай пячаткі-пломбы (дыаметр 15–16 мм), знайдзенай у Ноўгарадзе і змешчанай намі ў альбоме на табліцы VII, пад № 1.

Як бачым на здымку (гл.мал.), на адным баку знаходзіцца надпіс у трох радкі, які мы чытаем як імя: [M]Ь/НГДО/ВЬ = “Мънгдовъ” = “Монгдовъ”.

Імя нагадвае нам імя летапіснага Міндоўга, Мендоўга, Мендога, Міндога. Напісанне на нашай свінцовай пячатцы не з'яўляецца перашкодай да атаясамлення дзвух імёнаў, таго, што выразана на пячатцы, і таго, якое мы знаходзім у летапісах. Вялікі князь Гедымін у 1323 г. піша Папе Яну XXII *“praedecessor noster Mindowe cum toto suo regno ad fidem Christi fuit conversus”*. Пісьменнік XVI ст. Лукаш Давід, які карыстаўся шматлікімі хронікамі, так апавядае пра туую ж падзею: *“Mindow olim rex Lytovie venit ad curiam Romanam et in curia Romana baptisatus est cum quibusdam suis familiaribus”*. У тэкстах эпохі Вітаўта знаходзім формы – “Myndaw” (*“fuit quidam rex in Litwania Myndaw nominatus”*); “Myndowe” (*“Myndowe regem Litwanie baptisatum”*). Літоўскія імёны, якія пачынаюцца са складу “Mon” (Moniwid, Montiwid, Monstwil, Montigailo, Montowt, Montygierz) тлумачаць напісанне імя на пломбе.

Які “Міндоўг” быў уладальнікам гэтай пячаткі – пытанне, якое можа быць вырашана толькі гіпатэтычна. М.С.Грушэўскі характэрыйзуе Войшалка, сына Міндоўга, як “чоловіка перейнятаго впливами рускай культуры”, але ўсё ж у пытанні, ці мог вялікі князь літоўскі таго часу мець пячатку са славянскім надпісам і *takim* (вылучана М.Л.) знакам, прыходзіцца праявіць поўную нерашучасць.

Вялікі князь Літоўскі і ў апошнія гады жыцця кароль Літвы – Міндоўг (забіты ў 1263 г.) меў дыпламатычныя адносіны з іншымі дзяржавамі, сталічны горад, сваю канцылярыю. Ад імя Міндоўга пісаліся акты, тэкст некалькіх такіх дакументаў дайшоў да нас, і ў ім маецца падрабязнае апісанне каралеўскай пячаткі. Пячатка, як быццам бы ў арыгінале, але ў абрамленым выглядзе, захавалася пры акце 1255 г., які таксама быццам бы арыгіналам (гл. с.).

У натарыяльнай копіі ад 1393 г. каралеўская пячатка апісана вельмі падрабязна: *“...extribuerunt et presentaverunt publice coram nobis quoddam privilegium originale a pie memorie serenissimo principe et domino Mindouwe rege Littowie emanatum, eius sigillo rotundo, ut prima facie apparebat, in cera alba et cordula et fillis albis et flavis lineis impendenti sigillatum, sanum et integrum, non viciatum, non cancellatum, non abolitum, non abrasum nec in aliqua sui parte suspectum, sed omni prorsus vicio et suspicione carens; in cuius quidem sigilli caractere erat sculpta ymago regis sedentis cum sceptro in manu dextra et in manu sinistra cum pomo* (вылучана М.Л.) *et una cruce super dicto pomo et in eius circumferenciis erant scripta verba, que Secuntur post quondam crucem videlicet: Myndouwe dei gra rex Litwie”*. У іншым трансумпце ад 1392 г. гэты надпіс трошкі зменены: “Myndowe dei gra rex Lettowie”; агульнае апісанне пячаткі таксама зроблена са значнымі адметнасцямі ў словах, але дакладна ўсё сходзіцца па сутнасці.

Калі паверыць гэтаму апісанню, то Міндоўг карыстаўся заходнееврапейскім тыпам пячаткі *“sigillum maiestatis nostrae”*, у такім выпадку відавочна запазычаным у каго-небудзь з манархаў суседніх краінаў. Але ці можна гэтому паверыць?

Пячатка-пломба Міндоўга
[1, с.247].

Пытанне аб падробленых, зфальсіфікаўаных і арыгінальных дакументах, звязаных з Міндоўгам, вельмі складанае і вельмі цікавае. Пытанне аб падробцы часткі гэтых актаў узнякла даўно. У спецыяльнай манаграфіі Ю.Ляткоўскі “*Mendog król litewski*” гэтаму пытанню прысвечаны цэлы раздзел (s.128–154). Толькі адзін А.Прахаска абараняў праўдзівасць усіх дакументаў. Дакументам Міндоўга В.Кентшынскі прысвяціў даследаванне, якое ўяўляе надзвычай цікавы эцюд па дыпламатыцы. Па самому зместу дакументаў В.Кентшынскі прыходзіць да высновы, што ў іх Міндоўг распарађаеца тым, чым не мог распарађацца, і піша тое, чаго не мог ні думаць, ні пісаць. Агульная выснова В.Кентшынскага, што толькі адзін дакумент 1254 г. сапраўдны, дакумент 1253 г. – праект, арыгінальны, але не зацверджаны каралём, усё астатніе – падробка. Што датычыць быццам бы арыгінальны пячаткі Міндоўга пры акце 1255 г., то яна так абламаная з усіх бакоў, што яе стан прымушае думаць аб спецыяльным пісанні: “*to się wyłumaczyć da tylko w ten sposób, że umyślnie odkruszono cały brzeg, aby zniszczyć napis: jeżeli zaś to uczyniono w celu tą wyrażoną, byłby to dowód, że ta pieczęć nie była Mendoga* (вылучана М.Л.), lecz innego króla, może Andrzeja II węgierskiego lub Magnusa szwedzkiego...”.

Такім чынам, існаванне вялікай пячаткі тыпу *maiestatis* пастаўлена пад сумнёў, дакumentы, якія сыходзілі ад Міндоўга, падвергнуты разбуральной крытыцы, але, усё роўна, усё, што мы ведаем, не дае нам кропкі апірышча для аднясення друкуемай намі пячаткі з імем Міндоўга да жахлівага кунігаса Літвы, стаўшага “*Rex Litowie*”.

Захаваліся звесткі, што Гедымін пэўнага часу падпарадковаў сваёй уладзе Кіеў і пасадзіў там князем – сваім намеснікам – нейкага Міндоўга, князя Альшанскага ці Гальшанскага. Звесткі гэтая не пазбаўлены легендарнага адцення, аднак, М.С.Грушэўскі лічыць несумненным, што “*при Гедимине уже и Киев стоял очевидно в сфере политического влияния Литвы, хотя киевский князь формально находился еще под властью Татарской орды (историки называют киевским князем какого-то Фёдора, маленького князька неизвестного происхождения). Под власть литовской династии Киев окончательно перешёл при сыне Гедимины Ольгерде, который отобрал его от последнего князя, упомянутого уже Фёдора, и посадил здесь своего сына Владимира (около 1360 г.)*”.

Звесткі пра паход Гедыміна змешчаны ў позніх літоўскіх летапісных зводах. Тэадор Нарбут, які іх выдаваў, не зусім аднолькава карыстаўся летапісным апавяданнем у розных рэдакцыях. У кароткай аповесці аб лёсах літоўскага народу Т.Нарбут называе намесніка Гедыміна не Міндоўгам, а Альгімунтам, сынам Міндоўга: “*poczem Gedymin pełen chwały powrócił do Litwy, zostawiwszy na wielkorządztwie w Kijowie Algimunta syna Mendogowego, xięcia Olszanskiego*”. Аднак, у той жа кніжцы на другой табліцы, дзе змешчаны радавод дынастыі Даўшprunga, такое сведчанне зменена. Альгімунд Міндаў (г.зн. адная асоба) пазначаны сынам Гольшы, унукам Ромунда, праўнукам Гілігіна (быццам бы роднага брата Даўмента Цімафея, князя пскоўскага). Усё гэта яўна легендарна, і, звярнуўшыся да “Геральдыкі” Ф.Пекасінскага, мы даведваемся, што князі Гальшанскія належалі да роду Гіпацэнтаўр ці Кітаўрус, як гэта паказвае і Каяловіч, і род ідзе гістарычна толькі ад Альгімунда. Ю.Вольф асцярожна гаворыць пра князя Івана Альгімунтавіча, што ён “*jest pierwszą historyczną osobą w swoim rodzie*”.

Вітаўт у адносінах з Ордэнам выкарыстоўваў часам нямецкую мову. Захаваны ў арыгінале, напісаны на пергаміне, акт ад 1390 г. дае ў такім парадку імя князя Івана Альгімунтавіча: “*wir herczog Witawdt mit dem irlauchten fursten herczog Iwan von Galschan Ougetmudes son unser heider ingesigel an desem brif lasen hengen*”. На захаванай пячатцы жоўтага воску чытаецца частка надпісу ў аточку: “*П(e)ЧАТ... ГНМОНОВН*”. Такім чынам, мы даведваемся, што князь Іван Альгімунтавіч карыстаўся пячаткай з надпісам на рускай мове. Гэта дазваляе меркаваць, што той жа мовай карысталіся бацька і дзед князя.

Ю.Вольф прызнае паходжанне Альгімунта ад старажытнага княжацкага роду – аднаго з кунігасаў Літвы, але адмоўна адносіцца да радаводу літоўскай хронікі. Адам Банецкі ў сваёй вялікай працы “*Poczez rodów w Wielkim księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*” таксама пачынае радавод князёў Гальшанскіх з Альгімунта: “*Holszańscy książęta. Protoplasy tego*

znakomitego rodu jest Olgimunt (Ougemundes), o którym się już pewne dochowały wiadomości historyczne”. А.Банецкі робіць выпіску з хронікі Вартберга “*ubi Algeminne magnus satrapa, habitationem suam elegit*”. Такім чынам, Міндоўг, кіеўскі намеснік пры Гедыміне і бацька Альгімунта, з’яўляецца летапісным паданнем, асобай не зусім гісторычнай, але рэальнае існаванне якой таксама няма падставаў адмаўляць абсалютна. Паданне звязвае гэтага Міндоўга з дынастыяй літоўскіх кунігасаў, асобай ад роду Гедыміна і, сапраўды, калі мы паглядзім радаводныя табліцы ў працы Ю.Вольфа “*Ród Gedimina*”, мы гэтага імя там не знайдзем, але, як вядома, паходжанне самога Гедыміна неяснае, і аб бліжэйшых яго продках звесткі блытаныя.

Ва ўсялякім выпадку Міндоўг – імя літоўскае, і “Мънгдовъ”, уладальнік публікуемай намі пячаткі, павінен быў паходзіць з літоўскага роду. Нашыя летапісы даюць цалкам пэўныя сведчанні аб шматлікасці літоўскіх княжацкіх родаў.

Што значыць знак на другім баку пячаткі? Звяртаючыся да польскай геральдыкі, мы можам упэўнена сказаць, што выява амаль супадае з найдаўнейшымі прыкладамі выявы герба “Сыракомля” (“Syrokomla”), якія прыведзены ў геральдыцы Ф.Пекасіньскага...⁵⁵

Крыніца:

1. Лихачёв Н.П. Материалы для истории Византийской и русской сфрагистики// Труды музея палеографии.– Л.: Изд-во АН СССР, 1930.– Ч.2.– С.247–253.

*Мікалай Ліхачоў
(пераклаў з расійскай мовы
А.Шаланда).*

Праблема канцылярыі Міндоўга.

У пачатковы перыяд гісторыі літоўскай дыпламатыкі, на той час прынцыпова абмежаванай дваром вялікага князя, удаеца заўважыць некалькі фазаў эвалюцыі, напрацягну якіх дакумент і ліст пранікаюць у Літву. Першыя дакументы, падобна як у Польшчы і на Русі, паўсталі пад чужым уплывам і былі несумненна створаныя па ініцыятыве самых атрымальнікаў: гэта дараўальныя дыпломы Міндоўга для крыжакоў і біскупа Хрысціяна з 1253–1261 г.

Генезіс і развіццё дакумента, а таксама канцылярыі раннефеадальнага ўладара не належыць разглядаць у ізоляцыі ад гісторычнага працэса, але ў шчыльнай сувязі з усімі гісторычнымі варункамі. *Conditio sine qua non* тут з’яўляецца фармаванне дзяржавы, а адным з галоўных чыннікаў, што ўплывае на форму дакумента, ёсць чужыя ўзоры, паходзячыя з канцылярыяў, якія падтрымлівалі контакты з выдаўцом дакумента і ўжо мелі распрацаваны ўласны фармуляр. Падаеца, што ў дыпламатыцы дзяржавы, якая падобна да Літвы пераняла дакумент у суседзяў, развіццё канцылярыі пануючай асобы адбывалася ў трох этапах.

1. *Даканцылярскі перыяд*, калі дакументы паўстаюць спарадычна, у невялікай колькасці, пад выразным уплывам контрагента (гэта міжнародныя трактаты ці іншае, прызначанае для зневяднага выкарыстання). Тады яшчэ няма патрэбы ва ўтварэнні сталай канцылярыі.

2. *Пераходны перыяд*, пасярэдні паміж выкарыстаннем паслугаў чужых і арганізацый уласнай канцылярыі; ужываюцца *ad hoc* пісары (скрыбы), дасведчаныя ў стварэнні дакументаў. Гэты этап належыць разумець у пэўнай ступені як пачатковы крок да ўтварэння ўласнай канцылярыі.

3. *Узнікненне і функцыянованне сталай канцыляриі*. Патрэба ў яе арганізацыі пры двары не вынікае з выпадку, але з функцыі, якую належыць выконваць дзяржаве.

Літоўская дзяржава ўзнікла ў другой чвэрці XIII ст. і – як паказваюць навейшыя даследаванні – у XIV ст. “*пераходыала фазу развіцця аналагічную да той, на якой Польша і*

⁵⁵ На нашу думку, акрамя падабенства знак на пломбе Міндоўга не меў з польскім шляхецкім гербам “Сыракомля” нічога агульнага (Рэд.). Таму далейшыя развагі аўтара не друкуюцца.

Русь знаходзіліся ў XI і першай палове XII ст.”. З прычыны няведення літоўцамі ў першай палове XIII ст. пісьма трэба выключыць магчымасць выкарыстання імі ў той час пісьмовых актаў для ўнутранага выкарыстання. Аднак, варта мець на ўвазе верагоднасць пісьмовага рэгулявання пагадненняў міжнароднага характару, што заключалі літоўцы з суседзямі, якія форму гэтых дакументаў ведалі і практыковалі. Да такіх суседзяў належалі русіны, інфлянція немцы ды польскія князі. Аналіз згадак з хронікаў пра пагадненні літоўцаў з суседзямі на той час сведчыць, што дамовы не насілі пісьмовага характару і былі санкцыянуваныя з дапамогай паганскай прысягі. Толькі каля сярэдзіны XIII ст., калі Міндоўг ажыццяўляў акцыю, накіраваную на аб'яднанне Аўкштайці і Жамойці, наступіла сітуацыя

Сучасная рэканструкцыя
маестатавай пячаткі
Міндоўга.

спрыяльная для рэцепцыі дакумента. Гэты ўладар уступіў у адносіны з крыжакамі, якія падтрымалі яго ў барацьбе з іншымі кунігасамі, ахрысцілі і пасярэднічалі ў атрыманні ім каралеўскай кароны. Узнагародай за паслугі для крыжакоў сталі некаторыя маёмы наяданні, зафіксаваныя пісьмова. Дакументы гэтая маюць велізарную літаратуру, якая аднак амаль выключна датычыцца пытання аўтэнтычнасці. Справа ў тым, што у змесце наяданняў сустракаюцца супярэчнасці ці незразумеласці, якія абавязалі даследчыкам падыходзіць да іх з вялікім скептыцызмам. Адносна большасці з восьмі дыпломаў можна прыводзіць аргументы як “за”, так і “супраць”, але з пункту гледжання выключнай абмежаванасці крыніцавай базы, сумніўна, каб можна было калі-небудзь канчаткова вырашыць наяўныя неадпаведнасці. Абгрунтаванымі падаюцца адзіна наступныя сцвяржданні:

аўтэнтычнымі з’яўляюцца наяданні 1253 г. для крыжакоў, а таксама дадзенае ў наступным годзе біскупу Хрысціяну; фальсіфікатам з’яўляецца дакумент з датай 1261 г., які змяшчае дакладны вопіс зямлі Сялоні (Zelen) паводле метадаў практыкованых у XIV ст.

Гістарыяграфія да гэтага часу не займалася пытаннем стварэння дакументаў Міндоўга, толькі Караль Малячынскі выразна пісаў пра канцылярыю першага карала літоўцаў, але гэта яго адзіная заўвага па ўзнятай праблеме. Калі прыняць погляд К.Саханевіча, што з’яўленне пячаткі тоесна з пайственнем канцылярыі яе ўласніка, то мы не мелі б сумнення: паколькі ведаём, што Міндоўг быў уласнікам пячаткі, у адваротным выпадку ён не мог выдаваць дакumentaў. Адылі такі пункт гледжання не можа лічыцца адпаведным, паколькі паўсюдна доказана выкарыстанне ўладарамі шматкроць паслугаў іншаземных канцылярыяў. Пытанне, ці літоўскі кароль таксама знаходзіўся ў такой сітуацыі можна сформуляваць дваяка:

1. *Ці была ўтворана канцылярыя пры яго двары?*
2. *Калі не – то хто ствараў дакументы?*

Пры пазітыўным адказе на першае пытанне належала б высветліць, адкуль прыйшли ўзоры афармлення фармуляра і з якога асяроддзя рэкрутаваліся скрыбы. У выпадку, калі крыжакі на самой справе дапамаглі Міндоўгу атрымаць каралеўскі тытул з мэтай падцьвярджэння ад яго, як ад манарха, значных тэрытарыяльных наяданняў вакол Аўкштайці, тады несумненна, як галоўныя атрымальнікі данацыйных дакumentaў, яны мусілі ўзяць на сябе клопаты, звязаныя з падрыхтоўкай самых актаў. На гэта магла ўказаваць нават дзяржаўная пячатка Міндоўга, якая вельмі блізкая да аналагічнай пячаткі Андрэя II угорскага. Вядома таксама пра сувязі крыжакоў з гэтым каралём; напэўна яны мелі яго дыпломы разам з пячаткамі, якія маглі ўзяць за ўзор падчас падрыхтоўкі формы штэмпелю пячаткі для літоўскага ўладара. Аднак, існуе і іншая магчымасць: аналогія можна правесці і з пячаткай Магнуса шведскага, а ў такім выпадку больш праўдападобным было б пасярэдніцтва Рыгі. Паколькі Міндоўг выдаваў не толькі дакumentы, але і лісты, трэба думаць, што яму стала патрабавалася пры двары асобра, абазнаная ў канцылярскіх справах. У яго атачэнні знаходзіліся крыжакі, а сярод іх мог знаходзіцца дыктатар і скрыба (можа ў

адной асобе), паслугамі якога карысталіся ў выпадку патрэбы стварэння пісьмовых матэрыялаў.

Тут таксама ўзнікае праблема кантроля: сярод літоўцаў напэўна не было нікога абазнанага з маствацтвам чытання, таму выдаўца мог адзіна спадзявацца на *сумленнасць* іншаземца (крыжака?) стваральніка дакумента. Такі варыянт, аднак, выглядае малаверагодным, паколькі Міндоўг, як імклівы палітык напэўна меў выпрацаванае меркаванне пра гэтую “*сумленнасць*”. Адсюль належыць разглядаць два варыянты: 1. Змест выгадзеных дакументаў яго не цікавіў, паколькі ад пачатку меркаваў, што калі прыйдзе адпаведны момант ён не стрымае абяцанняў; 2. На сваім двары ён трymаў чалавека годнага веры, заданнем якога быў кантроль за зместам прадстаўляемых для апячатвання дакументаў.

Першае дапушчэнне здаецца меныш праўдападобным, бо маём доказы, што Міндоўг досыць актыўна акрэсліў свае адносіны да новых прававых формаў і звычаяў. Так, напрыклад, не выказаў згоды на перадачу новастворанай літоўскай дыяцэзіі арцыбіскупу Альберту з Рыгі, што, аднак, можна ў пэўнай ступені растлумачыць уплывам з боку крыжакоў, непрыязных да арцыбіскупа. Вельмі падобнае на праўду дапушчэнне, што першапачаткова (у 1253 г.) Міндоўг адмовіся зацвярджаць умоўную перадачу Ордэну ўсёй Літвы, а зрабіў гэта толькі тады, калі становішча склалася да такой ступені неспрыяльнім, што ён быў вымушаны выконваць нават далёка ідучыя жаданні хаўруsnіка (год 1260). У такім разе ўладар павінен быў арыентавацца ў змесце дакументаў, прадстаўляемых яму для апрабацыі, а значыць кантралюючая іх змест асока мусіла паходзіць з нейтральнага асяродка ў адносінах да атрымальнікаў, і нават ім непрыхільнага, напрыклад, у дачыненні да крыжакоў – можа нават з Рыгі.

Не выключана, што ў сувязі з адступніцтвам ад веры яшчэ перад смерцю Міндоўга (1263 г.) крыжацкі персанал быў выдалены з Літвы. Наступныя вялікія князі больш шчыльныя адносіны падтрымлівалі з Рыгай.

Крыніца:

1. Kosman M. Problem kancelarii Mendoga, w: Kancelaria wielkiego księcia Witolda.// Studia źródłoznawcze.– 1969.– T.XIV.– S.95–97.

*Марцэлі Косман
(пераклаў з польскай мовы
Віталь Галубовіч).*

КРЫНІЦА.

Ліст караля Літвы Міндоўга I на Сялонію для Тэўтонскага Ордэну ў Лівоніі з 1255 г.

Сялонія ці зямля селаў ў XII–XIII ст. знаходзілася на левым беразе Дзьвіны насупраць Куkenойса і Герцыкі, якія належалі да Полацкага княства [1, с.524–525; 2, с.292]. Як можна меркаваць па сціплых пісьмовых крыніцах, Сялонія была адной з балцкіх зямель [13, с.135, мапа]. У палітычным плане яна ўжо ў канцы XII–пачатку XIII ст. не была адзінай: частка яе належала Літве (падпарадкоўвалася “*старэйшым*” літоўскім князям), а частка – Полацкай дзяржаве⁵⁶. Так, сярод падданых куkenойскага князя Вячкі (1207 г.) згадваюцца русіны, латгалы і *селы* [2, с.292; 3, с.103–104, 111; 4, с.277]. Частка Сялоніі належала таксама герцыкскому князю Ўсеваладу [5, с.432–433], зяцю літоўскага князя Даўгерда. Падданымі князя Ўсевалада, акрамя русінаў і латгалоў, таксама былі *селы*, пра што сведчыць акт з 1209 г. Паводле яго, князь Ўсевалад перадаў “*царкве Маці Божай і Панны Марыі*” не толькі

⁵⁶ Магчыма, прыдзвінская частка Сялоніі была далучана да Полацкай дзяржавы ўжо ў XI ст. Па меньшай меры гэта здарылася да 1106 г., калі полацкая князі Ўсевалад і няўдала хадзілі на земгалаў: “*победиша зimeгола Всеславичъ, всю братью, и дружины убиша 9 тысяцъ*” [6, с.185]. Праўда, сярод балцкіх плямёнаў, якія плацілі даніну Русі – земгалаў, літвы, куршаў, наромы [6, с.13] – селы не згадваюцца. Лічыцца, што пад наромай летапісец разумеў латгалоў [4, с.157–158]. Магчыма, аднак, што селы – гэта нямецкая назва заходніх латгалоў.

Герцыку, але і яшчэ два свае гарады Аўціну (Уцену) і Цэсаў (Цэсіс) [3, с.280]. Герцыка і Цэсіс (Вендэн, Кесь) ляжалі ў Латгалії⁵⁷, а Уцена – ў Сялонії⁵⁸. Няма сумневу ў тым, што палаchanе да пачатку XIII ст. кантралявалі абодва берагі Дзьвіны аж да яе ўпадзення ў Балтыскэ мора, а таму вядомую мапу Палацкага княства аўтарства Георгія Штыхава з сарамлівым закрытым верхнім левым кутом трэба лічыць няпоўнай [8, с.12–13]. Іншымі словамі Палацкае княства (рэспубліка) было марской дзяржавай, бо мела непасрэдны выхад у Балтыскэ мора. Таму ў вачах заходніх назіральнікаў Лівонія і Латгалія належалі да Русі [3, с.248, заувагі; 4, с.265–266].

Пасля падпарадкавання немцамі Лівоніі ў 1207 г. памежная Сялонія становіцца для іх наступным аб'ектам прымусовай хрысціянізацыі [3, с.101]. У выніку, пасля падзення Куkenойса і далучэння яго тэрыторыі ў 1209 г. да Рыжскага біскупства, а таксама падпарадкавання ў тым жа годзе Герцыкскага “карапеўства”, палацкія часткі Сялоніі (Уцена) апынуліся ў нямецкіх руках. У 1219 г. Сялонія згадваецца як ўладанне рыжскага біскупа, дзе існавала Сялонскае біскупства. Апошняе ў 1226 г. было зліквідавана і землі селаў апынуліся пад юрысдыкцыяй Ордэну Мечаносцаў, які да 1229 г. падпарадкаваў сабе ўсю Сялонію (як “палацкую”, так і “літоўскую” часткі). Пасля аб'яднання ў 1237 г. Ордэну Мечаносцаў з Тэўтонскім Ордэнам Сялонія стала належаць да лівонскай філіі апошняга. Як меркаваў Караль Малячынскі, Міндоўг сваім актам з 1255 г. надаў Ордэну землі, якія даўно ўжо не належалі Літве, фактычна, адмаўляўся ад сваіх правоў на Сялонію [7, с.41–44].

Документ друкуеца паводле публікацыяў К.Малячынскага і Э.Рачынскага [7, tablica 4; 9, р.11, nr 7] і па сучаснаму фотаздымку [10] з захаваннем усіх асаблівасцяў тэксту. Скароты раскрыты ў квадратных дужках, знакі скаротаў, прыпынку і пераносаў захаваны. У канцы сказаў ставілася крэска.

Документ:

? 08.1255 г., без дня і месца выдання. Пергамін, 26,8x13,0 см, захаванасць добрая, маюцца плямы. Тэкст напісаны гатычнай мінускулай, чорна-бурунатным атрамантам. Арыгінал да Другой сусветнай вайны захоўваўся ў Карабеўскім дзяржаўным архіве (Königsberger Staatsarchiv, sygn. Schiebl. XI, nr 9). Палеаграфічны і дыпламатычны анализ дакументу даў К.Малячынскі [7, с.7–10, 38–40].

Тэкст:

“Myndowē⁵⁹ Dei gra’[cia] Prim’[us] Rex Lettowie · vniu[er]sis X[ri]sti’ fidelib’[us] ad quos p[re]sens’ scriptu’[m] p[er]uen[er]it’ salute’[m] in filio Dei viui · Cum dilecti nobis in X[ri]sto’ mag[iste]r⁶⁰ et f[rat]res’ Dom[us]’ s[anc]te’ Marie Theuton[icorum]’ in Lyuonia sua fideli ac diligenti p[er]suasione de · tenebr[i]s’ genciu’[m] nos uocarint’ ut cu’[m] cet[er]is’ X[ri]sti’ fidelib’[us] u[er]itatis’ lumen eo leui’[us] agnosc[er]e’ ualeam’[us] et eoru’[m] auxilio mediante d[omi]n[u]s’ Ap[o]st[o]l[i]c’[us]⁶¹ nos renasci fec[er]it’ per’ vnde gra[cia]m’ baptismalis et de sua solita clemencia nos in Regem tocius’ Lettowie/ fec[er]it’ coronary · Cum itaq:[ue] uigilanti sollicitudi[n]e’ meditarem’[ur] quid ad eiusdem Regi c[on]s[er]uat[i]o[n]em’ et p[ro]tect[i]o[n]em’ nobis/ expediret fide c[on]spexim’[us] oculata nobis fore’ ualde necessarium ac proficuum fidei X[ri]stiane’ q[ua]tin’[us] circa memo-/ ratos mag[ist]rum’ et

⁵⁷ Канчаткова Латгалія перайшла ад Палацкай дзяржавы да немцаў у 1264 г., калі князь Гердзень адмовіўся ад правоў на яе [4, с.326].

⁵⁸ Замак Уцена ў Сялоніі згадваецца ў акце Міндоўга ад 1261 г., які лічыцца падробкай [13, с.605–606]. Менавіта прыналежнасць Уцены, Ушполля і Таўрагіні ў Сялоніі К.Малячынскі лічыў за адзін з крытэрыяў неаўтэнтычнасці дакументу [7, с.48–49]. Аднак, Таўрогі ці Таўрагіні згадваюцца ў сапраўдным лісце Міндоўга на Сялонію з 1255 г. На нашу думку, калі што ў падробленым дакуменце 1261 г. і адпавядала праўдзе, то гэта прыналежнасць Уцены да Сялоніі. Інакш падробку лёгка можна было б выкрыць.

⁵⁹ Міндоўг – “старэйши” літоўскі князь (1219 г.), князь літоўскі і наваградскі (1240–1253 г.), першы кароль усіх Літвы (1253–1260 г.), вялікі князь літоўскі (1260–1263 г.) [11, с.144].

⁶⁰ Магістрам Тэўтонскага Ордэну ў Лівоніі ў 1255 г. быў Гано фон Зангергаўз (1253–1256 г.) [12, с.285].

⁶¹ Маецца на ўзве Рымскі Папа Інакенці IV (1243–1254 г.) [11, с.144].

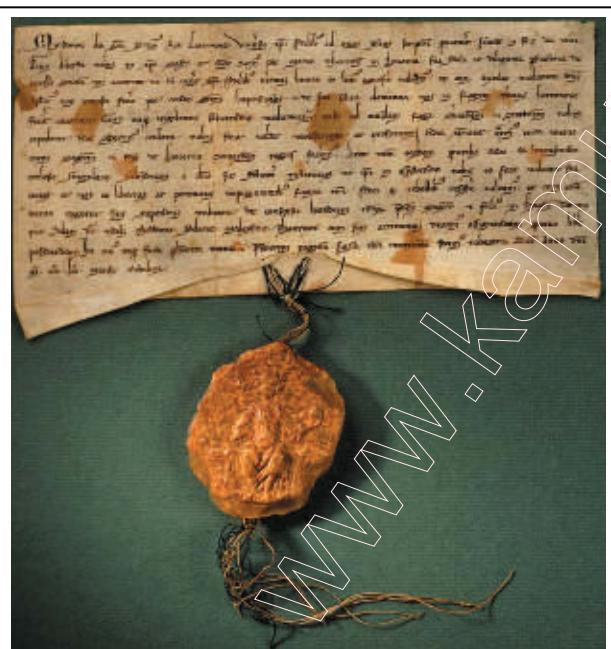
f[rat]res' de Lyuonia Donat[i]o[n]es' regias fac[er]em'[us] · Licet tarn'[en] eo[rum]dem'
 p[er]utilis ordo ad huiusmodi/ ecclesie singulare subsidium a d[omi]no' sit felicit'[er] institutus
 vt ip[s]i' in assistendo nobis eo fore ualeant for-/ ciores' et nos eo liberius ac potencius
 impugnatorib'[us] Regni n[ost]ri' fidei q'[uoque] rebellib'[us] resist[er]e' ualeam'[us] · et cum
 ecia'[m]/ nemo cogetur suis stipendiis militare' de consensu heredum⁶² n[ostro]rum'
 p[re]d[i]ct[i]s' mag[ist]ro' et f[rat]rib'[us] in Lyuon'[ia] Terram/ que Selen d[icitu]r'
 videl'[icet] Meddene⁶³ · Pelone⁶⁴ · Maleysine⁶⁵ · Thovraxe⁶⁶ · cum suis attinenciis duxim'[us]
 assignandam p[er]petuo' lib[er]e'/ possidendam · Jn cui'[us] itaq:[ue] facti p[er]henem'
 memoria'[m] p[re]sentem' pagina'[m] sigilli n[ost]ri' mvnim[in]e' fecim'[us] roborari ·
 Dat'[um] Anno d[omi]ni' M° CC° LV° Mense 8ctobris ·".

Пячатка:

Унізе пасярэдзіне дакументу на ільняных белых і блакітных ніцях высіць маестатавая пячатка Міндоўга, выщінутая на воску жоўта-брунатнага колеру. У полі пячаткі змешчана выява караля, які сядзіць на троне, на галаве ў яго трохплясткавая карона, у правай руцэ – ляска з навершам ў выглядзе ліліі, у левай – дзяржаўная куля з крыжам. Надпіс у атоку пячаткі страчаны, захаваўся толькі крыж у пачатку легенды: “+[MYNDOWE DEI GRA[cia] REX LETTOWIE]”⁶⁷. Тло пячаткі закратаванае [7, s.8].

Пераклад:

“Міндоўг Першы, Божай ласкай кароль Літвы ўсім верным Хрысціянам, хто будзе

Ліст караля Літвы Міндоўга I на Сялонію для
 Тэўтонскага Ордэна ў Лівоніі з 1255 г.
 (сучасны стан, фота) [10].

бачыць гэты ліст, выратаванне ў жывым сыне Бога. Некалі любыя нам у Хрысце магістар i браты нямецкага Дому святой Марыі ў Лівонії, пераконваючы шчыра i настойліва, паклікалі нас з цемры паганства, каб разам з іншымі вернымі Хрысціянамі мы маглі лягчэй спазнаць свято прауды, i дзякуючы іх дапамозе Спадар Папа пажадаў выратаваць нас праз ласку хрышчэння i з уласцівой яму зычлівасцю загадаў каранаваць нас на караля ўсіе Літвы. Калі ж моцна заклапочаныя мы разважсалі, што б дапамагло нам захаваць i абараніць згаданае Карапеўства, то з усёй яснасцю ўбачылі, што вельмі неабходным для нас i карысным для Хрысціянскай веры будзе зрабіць згаданым магістру i братам з Лівоніі карапеўская наданні. Негледзячы на тое, што іх вельмі патрэбны Ордэн быў ішасліва ўстаноўлены спецыяльна Папам для падтрымкі Касцёла, але, каб яны больш

дзейсна маглі дапамагаць нам, а мы больш рашуча i мацней маглі даваць адпор ворагам нашага Карапеўства i бунтаўнікам супраць веры, а таксама таму, што ніхто не абавязаны ваяваць за нас сваім коштам, мы са згоды наших спадкаемцаў згаданым магістру i братам

⁶² Верагодна, мающа на ўвазе сыны Міндоўга ад другога шлюбу Рэпля і Герстут.

⁶³ Мядэна – замак у Сялоніі. Не ідэнтыфікаваны.

⁶⁴ Пялоны – замак у Сялоніі. Не ідэнтыфікаваны.

⁶⁵ Малейшы – замак у Сялоніі. Не ідэнтыфікаваны.

⁶⁶ Таўрогі ці Таўрагіні – замак у Сялоніі каля аднайменнага возера [13, с.583].

⁶⁷ У 1936 г. К.Малаячынскі яшчэ бачыў літару “M” [7, s.7, przypis 38].

у Лівонії вырашылі надаць на вечнае і вольнае валоданне зямлю, якая называецца Сялонія, а менавіта Мядэну, Пялоны, Малейшы, Таўрогі з усім, што да іх належыць. На вечную памяць пра гэтае наданне мы далі зацьвердзіць ліст моцаю нашай пячаткі. Дадзены ў год ад Нараджэння Хрыста 1255, месяца кастрычніка”.

Літаратура і крыніцы:

1. Семянчук Г. Герцыке// ЭГБ.– Мин.: БелЭн, 1994.– Т.2.– С.524–525.
2. Семянчук Г. Кукенойс// ЭГБ.– Мин.: БелЭн, 1997.– Т.4.– С.292.
3. Генрих Латвийский. Хроника Ливонии./ Введение, перевод и комментарии С.А.Аннинского, предисловие В.А.Быстрянского.– М., Л.: Изд-во АН СССР, 1938.– 2-е изд.– 351 с.
4. Ермаловіч М. Старожытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды.– Мин.: Мастацкая літаратура, 1990.– 366 с.
5. Latkowski J. Mendog// Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny.– Kraków, 1892.– T.28.– S.300–453.
6. Повесть временных лет.– М.: Изд-во АН СССР, 1950.– Ч.1.
7. Maleczyński K. W sprawie autentyczności dokumentów Mendoga z lat 1253–1261// Ateneum Wileńskie.– Wilno, 1936.– R.XI.– Zeszyt 1–2.– S.1–56.
8. Атлас гісторыі Беларусі ад старожытнасці да нашых дзён.– Мин.: БелЭн, 2004.– 160 с.
9. Kodeks dyplomatyczny Litwy./ Wyd. E.Raczyński.– Wrocław, 1845.
10. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Mindaugas>.
11. Насевіч В. Міндоўг// ЭГБ.– Мин.: БелЭн, 1999.– Т.5.– С.144–145.
12. Арбузов Л.А. Очерк истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии.– СПб., 1912.– 296 с.
13. Литва. Краткая энциклопедия.– Вильнюс, 1989.– 672 с.

Падрыхтаваў да друку
А.Шаланда.

РЭЦЭНЗІІ.

Загорульский Э.М.

Генеалогия полоцких князей Изяславичей.

Мн.: Изд-во “ВУЗ–ЮНИТИ”, 1994.– 30 с.

У свой час мала хто звярнуў увагу на гэтую невялічкую кнігу пра радавод полацкіх князёў. А дарма, бо генеалагічныя праблемы дынастыяў, што панавалі ў Беларусі, надалей застаюцца актуальнымі, у першую чаргу, з-за сціпасці дайшоўших да нас крыніцаў і дыскусійнасці прапанаваных дагэтуль выводаў [1; 2; 3; 4]. Па сутнасці, разглядаемы твор з'яўляецца яшчэ адной генеалагічнай табліцай полацкіх князёў Изяславічаў або, як ахарактарызаваў сам аўтар, гэта – “ещё одна из попыток разобраться в этом скучном материале, дать варианты, которые на наш взгляд, более вероятны и отмечены меньшими противоречиями” (с.5).

Важнасць генеалогіі для разумення шмат якіх заблытанных, або недастаткова асветленых крыніцамі, палітычных падзеяў Э.Загорульскі адзначыў ва “Уводных заўвагах” так: “Многие дипломатические дела и политические вопросы тогда решались посредством заключения династических союзов. Ключ к пониманию многих событий лежит в генеалогии русских князей, в их происхождении и родственных связях” (с.4). Як на 1994 г. гэтая думка сапраўды была рэвалюцыйнай для беларускай гісторычнай навукі. У сваю чаргу яна паказвае, што генеалагічныя даследаванні ў Беларусі спазніліся найменей на 70 год. Гэта быў вынік таго, што ў савецкай Беларусі пад панаваннем камуністычнай ідэалогіі генеалогія як спецыяльная гісторычная дысцыпліна была занядбана [6, с.72; 7, с.114], а полацкія князі, як прадстаўнікі эксплуатарскага класу, абвяшчаліся чужымі для беларускага народа⁶⁸. Нядзіва, што пасля бяssлаўнага канца

⁶⁸ Чаго вартыя, напрыклад, “ацэнкі” савецкіх гісторыкаў дзейнасці княгіні-манахіні Святой Ефрасінні Полацкай [5, с.117–118].

савецкага рэжыму і з аднаўленнем незалежнасці Беларусі ў 1991 г., інтарэс да генеалогіі ўвогуле і да радаводу полацкіх князёў у прыватнасці значна ўзрос.

Кніга Э.Загарульскага дае інфармацыю пра 46 прадстаўнікоў полацкага княжацкага дому Ізяславічаў. Усе яны зведзены ў сем групай: “Першыя Ізяславічы” (4 асобы), “Усяславічы” (6 асобы), “Рагвалодавічы (Барысавічы)” (6 асобы), “Давыдавічы” (2 асобы), “Глебавічы” (4 асобы), “Расціславічы” (1 асоба) і “Святаславічы” (16 асобы). Спярша аўтар выпраўляе старую памылку расійскага даследчыка Дз.Ліхачова, які пераблытаўшы зрабіў дачку Валадара, выдадзеную ў 1104 г. за візантыйскага царэвіча Льва Аляксеевіча, дачкой Ўсяслава Чарадзея (с.5). Гэта абвяргае даволі пашыраную ў нашай літаратуры думку аб tym, што полацкі княжацкі дом быў параднёны з візантыйскім імператарамі [5, с.68–69, 104]. Калі гэта і было, то яўна не праз дачку Ўсяслава Брачыславіча.

Дзіўна, але факт, што нават такая праблема генеалогіі полацкіх князёў, як колькасць сыноў Усяслава Брачыславіча не цікавіла беларускіх гісторыкаў. А тут таксама ёсць розначытанні. Польскі даследчык У.Дважачак, напрыклад, налічыў іх сем: Раман, Глеб, Барыс, Давыд, Рагвалод, Расціслаў і Святаслаў Юры [1, tabl.32]. У В.Насевіча іх пяць: Давыд, Рагвалод Барыс, Глеб, Раман, Святаслаў Георгі [2, с.142–143; 3, табліца 1]. Э.Загарульскі гаворыць пра шэсць Усяславічаў: Барыса Рагвалода, Глеба, Давыда, Рамана, Святаслава Георгія і Расціслава (с.5). Гэтая ж лічба замацавалася і ў ЭГБ [8, с.15].

Другая праблема – старшынства сыноў Усяслава. Аўтар лічыць самым старэйшым Барыса (с.9). Прааналізаваўшы летапісныя звесткі пра яго Э.Загарульскі прыйшоў да высновы, што акрамя хроснага імя Барыс меў другое княжае – Рагвалод, а таму іншага Рагвалода Ўсяславіча ніколі не існавала. Барыс Усяславіч і Рагвалод Усяславіч – гэта адзін і той жа чалавек (с.7). Аўтар даволі праўдападобна рэканструіруе заблытаўшую ў летапісах сітуацыю пасля смерці Барыса Рагвалода ў 1128 г.: прыход да ўлады брата Давыда, паход супраць яго рускіх князёў на чале з кіеўскім у tym жа 1128 г., сыход Давыда і ўкняжэнне ў Полацку з санкцыі вялікага князя кіеўскага нялетняга сына Барыса – Рагвалода Васіля, высылка полацкіх князёў за непакорлівасць у Візантію ў 1129 г. (с.10). Гэтая арыгінальная думка Э.Загарульскага знайшла адлюстраванне і ў яго пазнейшай працы па гісторыі так званай Заходній Русі [9, с.81–85].

Вартыя ўвагі ўшчэдзіць некалькі думак аўтара: аб сумнеўнасці існавання князя Ўсяслава Рагвалодавіча (с.12), аб ідэнтычнасці Валадара Васількавіча з Уладзімірам Полацкім, які згадваецца ў “Хроніцы” Генрыха Латвійскага (с.15), аб працягу да 5-га калена радаводу Святаславічаў (с.17).

Самая цікавая частка кнігі – аўтарская рэканструкцыя 6-га (у кнізе памылкова 7-га (с.17–18)) і наступных пакаленняў Ізяславічаў. Спачатку Э.Загарульскі спецыяльна агаворвае, што яна носіць умоўны і гіпатэтычны характар, пасля чаго раскрывае свой метад даследавання: “Лиць общие логические рассуждения, анализ исторического фона, на котором развивались события и действовали персонажи, дают некоторую пищу для генеалогических построений” (с.18). Аўтар адстойвае права гісторыка на гіпотэзу: “Конечно, проще отказаться от всяких попыток реконструкций, заявив, что они невозможны. Можно поступить и так. Но это всё равно не прекратит споров” (с.18). Цалкам пагаджаючыся з гэтым тэзісам, адзначым, што сёння цывілізаваных навуковых спрэчак як раз і не хапае беларускай гістарычнай навуцы.

Разглядзеўшы шматлікія варыянты паходжання лагойскага князя Ўсяслава Мікуліча (1180 г.) Э.Загарульскі схіляецца да прыналежнасці яго да галіны Глебавічаў (с.19), праўда, з агаворкай, што дакладна вызначыць месца гэтай асобы ў радаводзе Ізяславічаў немагчыма. Шмат месцаў аўтар адвёў матэрыялам да радаводу полацкіх князёў, якія ёсць у “Слове аб палку Ігараўым”. Згаданых там Ізяслава, Брачыслава і Ўсевалада Васількавічаў Э.Загарульскі адносіць да менскіх Глебавічаў (с.25–26). Нічога пэўнага ён не змог сказаць пра князя Куkenойса Вячку, які загінуў пры абароне Юр’ева ад немцаў у 1223 г. Сыход Вячкі ў Наўгародскую Русь аўтар патлумачыў яго магчымымі свяціцкімі сувязямі з наўгародскімі ці растова-сузdalскімі Рурыкавічамі (с.27).

Найбольш слабым месцам кнігі з'яўляеца адсутнасць вывучэння ўсяго комплексу крыніцаў (аўтар разглядае толькі летапісы і “Слова…”, якое ён лічыць вартым даверу) і замежнай (польскай, расійскай) гісторыяграфіі па проблеме. Так, напрыклад, у святле даследавання польскага гісторыка Барыса Пашкевіча аб мазавецкай манеце набывае больш рэальных рысаў таямнічая постаць Уладзіміркі Менскага, які ў 1182 г. захапіў Берасце [10, s.12–13]. Па меншай меры асоба яго суперніка – князя берасцейска-драгічынскага Васількі Яраполкавіча – лічыцца рэальнай [11, s.80–81]. Рэальный постаццю лічыцца ў польскай гісторыяграфіі і Святохна – жонка полацкага князя Барыса Давыдавіча [12, s.215, 218]. А вось існаванне самога Барыса Давыдавіча, згаданага пад 1217 г., выклікае спрэчкі. Нічога пра яго не гаворыць у сваёй кнізе Э.Загарульскі. Застаецца адкрытым пытанне і пра паходжанне полацкага князя Канстанціна Бязрукага (згадваецца каля 1285 г.). Магчыма, ён ідэнтычны са згаданым у 60-я г. XIII ст. віцебскім князем Канстанцінам Барысавічам, зяцем Аляксандра Неўскага, хаця расійскі даследчык Андрэй Кузьмін і сумніваецца ў гэтым [13, с.72–73, спасылка 90]. Ніяма адказу і на пытанне: хто быў бацька Канстанціна – князь Барыс? Яшчэ адная таямнічая постаць – полацкая княжна Еўфрасіння (Еўпраксія), жонка пскоўскага князя Яраслава Ўладзіміравіча, забітая ў 1243 г. [14, с.135–137]. Калі нашая здагадка пра жонку Гердзеня слушная (гл.с.19–20), то маем яшчэ адную полацкую княжну – Еўпраксію, цётку пскоўскага князя Даўмента.

Такім чынам, падсумоўваючы трэба адзначыць, што кніга Э.Загарульскага, на жаль, не запаўняе існуючыя прагал у беларускай гісторыяграфіі па проблеме радаводу полацкіх князёў, а з'яўляеца толькі яшчэ адной прыступкай да сур'ёзнай генеалагічнай працы, патрэба ў якой адчуваецца ўжо даўно.

Літаратура і крыніцы:

1. Dworzaczek W. Genealogia. Tablice.– Warszawa, 1959.– 183 tabl., 30 s.
2. Насевіч В. Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: Падзеі і асобы.– Мн.: Полымя, 1993.– 160 с.
3. Насевіч В. Генеалагічныя табліцы старадаўніх княжацкіх і магнацкіх беларускіх родаў 12–18 ст.– Мн.: БелЭн, 1993.– 49 с.
4. Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów.– Poznań-Wrocław, 1999.– 319 s.
5. Арлоў У. Таямніцы полацкай гісторыі.– Мн.: Беларусь, 1994.– 463 с.
6. Карав Д. Отечественная генеалогия. Вехи пройденного пути// Наш радавод: Сб. статей.– Гродно, 1990.– Кн.І.– С.72–79.
7. Грыцкевіч А. Задачы беларускай генеалогіі// Наш радавод: Сб. статей.– Гродно, 1990.– Кн.І.– С.114–116.
8. Штыхаў Г. Усяслаў Брачыславіч// ЭГБ.– Мн.: БелЭн, 2003.– Т.6.– Ч.ІI.– С.15–16.
9. Загарульскі Э.М. Заходняя Русь: IX–XIII стст.– Мн.: Універсітэцкае, 1998.– 240 с.
10. Paszkiewicz B. O matce Lestka Bolesławica i początkach mennictwa mazowieckiego// Przegląd Historyczny.– Warszawa, 2001.– T.XCII.– Zeszyt 1.– S.1–14.
11. Sobolewski J.P. Wasylko Jaropełkowicz i Iziasław Jarosławowicz, dwaj książęta drohiccy z drugiej połowy XII wieku// Inter Orientem et Occidentem. Studia z dziejów Europy Środkowowschodniej ofiarowane Prof. Janowi Tyszkiewiczowi w 40-lecie pracy naukowej.– Warszawa, 2002.– S.77–88.
12. Rymar E. Rodowód książąt Pomorskich.– Szczecin, 1995.– T.1.– 323 s.
13. Кузьмин А.В. Торопецкая знать в XIII веке. Из истории Смоленской земли// Russia Mediaevalis.– München, 2001.– Т.Х.– 1.– S.55–75.
14. Мельников А. Путь непечален. Исторические свидетельства о святости Белой Руси.– Мн.: Изд-во БПЦ МП, 1992.– 305 с.

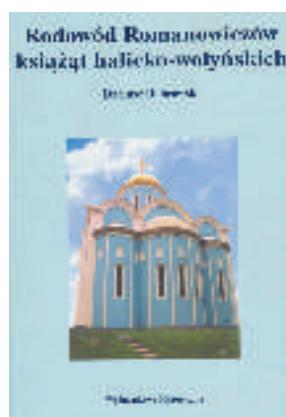
Аляксей Шаланда.

Dąbrowski D.

Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich.
Poznań–Wrocław, 2002.– 348 s., tablice.
Biblioteka Genealogiczna./ Pod redakcją Marka Górnego.– Т.6.

У 2002 г. выйшла грунтоўная праца польскага даследчыка Дарыуша Дамброўскага “Радавод Раманавічаў князёў галіцка-валынскіх”. Структура кнігі складаецца з уводзінаў, біяграмаў (А – сапраўдныя Раманавічы: пяць пакаленняў, 28 асобаў; В – мяркуемыхі

фальшывыя Раманавічы: 7 асобаў), заключэння, тлумачэння скаротаў, бібліографіі, індэксу асобаў, рэзюме на англійскай мове, генеалагічных табліцаў (I–III) і спісу генеалагічных табліцаў (18 – у тэксле, 3 – у дадатку). Мэту сваёй працы аўтар сформуляваў ва ўступе так: “*Падсумаванне ранейшых даследаванняў генеалогіі Раманавічаў не выглядае ў рэшце рэшт карысна. У літаратуры шмат закаранелых памылак, якія патрабуюць выпраўлення, разам з тым шмат слушных заўвагаў не прыжылося. У сувязі з гэтым, абавязковым было новае, грунтоўнае даследаванне матэрыялаў крыніцаў і літаратуры з мэтай складання радаводу*

Раманавічаў, які б адпавядаў сучасным патрабаванням навукі і закрываў усё яшчэ шматлікія недахопы ў згаданай тэматыцы. Гэта і ёсць галоўная прычына, з-за якой паўстала гэтая праца. Акрамя гэтага вывучэнне генеалогіі галіцка-валынскай галіны Рурыкавічаў можа быць прыдатнае для лепшага разумення шмат якіх фактаў з гісторыі тых краінаў Цэнтральнай і Ўсходняй Еўропы, з якімі Раманавічы мелі шырокія палітычныя контакты” (s.15–16). Адзначым, што палітычная і вайсковая дзеянасць галіцка-валынскіх Раманавічаў закранала ў тым ліку сучасныя заходнія і паўднёвым землі Рэспублікі Беларусь – гістарычную Наваградскую зямлю ці “рускую Літву” (уключна з Гарадзеншчынай), а таксама Берасцейшчыну і Піншчыну, у сувязі з чым манаграфія Д.Дамброўскага будзе карыснай і для беларускіх гісторыкаў.

Уражвае вялікі бібліографічны спіс працы. Д.Дамброўскі добра ведае польскую, расійскую, украінскую, нямецкую гістарыяграфію па проблеме. Аўтар свабодна арыентуецца ў шматмоўнай літаратуры і крыніцах. Што да апошніх, то свае даследаванне Д.Дамброўскі абапёр, за адзіным выключэннем, на друкаваныя крыніцы. Аднак, да заслугаў аўтара трэба аднесці тое, што ён сабраў і прааналізаваў амаль увесь іх комплекс: старажытнарускія летапісы, польскія, чэшскія, угорскія, балгарскія, нямецкія і нават швейцарскія хронікі і сведчанні, беларуска-літоўскія летапісы, творы Марціна Кромера, Марціна Бельскага, Мацея Стрыйкоўскага і іншых пазнейшых аўтараў, а таксама апісанні вандровак і геаграфічныя трактаты. Не выпалі з пад увагі даследчыка жыційная літаратура, дыпламатычныя дакументы, дадзеныя сфрагістыкі і эпіграфікі (s.16).

Метадалагічныя падставы працы Д.Дамброўскі агаварыў ва ўводзінах асобна. Для складання радаводу Раманавічаў ён выкарыстаў наступныя прынцыпы і крытэрыі: межы сталага ўзросту (для дзяўчатаў 12–14 гадоў, для хлопцаў – 14–15), розніца ў гадах (найніжэйшая паміж маці і дзіцём – 14 гадоў, бацькам і дзіцём – 15, найвышэйшая паміж маці і дзецьмі – 45), максімальны тэрмін нараджальнасці (25–30 гадоў). Услед за вядомым польскім генеолагам Казімерам Ясінскім, у выпадках, калі адсутнічала канкрэтная дата генеалагічнага факту, аўтар карыстаўся дапушчэннямі *post quem* і *ad quem*. Д.Дамброўскі ўпэўнены, што Раманавічы ўжывалі правіла старшынства, калі выдавалі замуж сваіх дачок ці жанілі сыноў, што падцвярджаеца крыніцамі. У некаторых выпадках як дапаможны ім выкарыстоўваўся таксама імянны крытэрый (s.17–18).

Біяграмы пачынаюцца з біяграфіі пачынальніка галіцка-валынскай галіны Рурыкавічаў – князя Рамана Mcціслававіча. Аўтар працаваў па наступнай схеме:

- імя бацькі і маці даследуемай асобы;
- яго месца па старшынству ў сям’і, калі там было некалькі дзяцей;
- дата нараджэння;
- генезіс імя ці імёнаў;
- дата смерці;
- месца пахавання;
- шлюбы, іх колькасць, даты заключэння шлюбаў, паходжанне жонак ці мужоў;
- дзеці, іх колькасць.

Згаданая вышэй даследчыцкая схема Д.Дамброўскага прасочваецца ў залежнасці ад стану і аўтому крыніцаў або ў поўнай, або ў скарочанай форме ва ўсіх біяграмах галіцка-

валынскіх князёў. Усяго яго працай было ахоплена 54 чалавекі, уключна з тымі, хто меў крэўна-свяцкія сувязі з Раманавічамі. Асобна вылучаны тыя, хто памылкова залічаўся да даследуемай дынастыі. Складанне іх біографіяў адбывалася паводле пакаленна-храналагічнага прынцыпу (s.19).

Паводле Д.Дамброўскага, галоўнымі цяжкасцямі пры генеалагічных даследаваннях галіцка-валынскіх Раманавічаў з'яўляліся: недахоп крыніцаў, адсутнасць у вядомых крыніцах надзейнай генеалагічнай інфармацыі (датаў нараджэння і смерці, імёнаў мірскіх і хросных), няўвага аўтараў летапісаў і хронікаў да жаночых прадстаўнікоў роду. У выніку аўтар скрупулёзна і крытычна падыходзіць да гіпотэзаў і высноваў даследчыкаў, якія да яго займаліся праблемамі радаводу галіцка-валынскіх Раманавічаў.

Найбольш важнымі часткамі працы з'яўляюцца высновы, да якіх прыходзіць сам аўтар. Так, гаворачы пра князя Данілу Раманавіча Д.Дамброўскі сцвярджае, што той быў адзін раз заручаны і двойчы жанаты (s.62). Спачатку ён быў заручаны з дачкой угорскага караля Марыяй (s.65), але справа да шлюбу не дайшла. Першай жа жонкай Данілы была княжна Ганна, дачка Мсціслава Мсціслававіча Ўдалога (з 1217 па 1246 г.) (s.68, 71, 73), а другой – N, дачка літоўскага князя Даўшпрунга, пляменніца Міндоўга. У адносінах да даты апошняга шлюбу аўтар змяніў свой ранейшы погляд, які фіксаваў яго на час паміж 1242 і каstryчнікам 1245 г. Улічыўшы заўвагі Януша Беняка Д.Дамброўскі прыйшоў да новай высновы, што Даніла пашлюбіў ліцьвінку пасля вясны 1246, але перад канцом 1248 г. (s.75–76). Як на нашу думку, можна спалучыць гэтыя высновы, калі прыняць раней выказаныя Д.Дамброўскім палітычныя аспекты згаданага шлюбу за пэўныя: паміж 1242 і 1245 г. адбыліся заручыны, а сам шлюб стаў фактам пасля вяртання князя Данілы з Арды – пасля вясны 1246 і перад канцом 1248 г. (гл. таксама, с.16).

У сваю чаргу, як сцвярджае Д.Дамброўскі, брат Данілы – валынскі князь Васілька Раманавіч таксама быў двойчы жанаты. Першай яго жонкай з 1226/1227 па 1245 г. была дачка ўладзімірска-суздальскага князя Юрыя Ўсеваладавіча (s.83). Што датычыць другой жонкі Васількі, то тут Д.Дамброўскі схіляецца да думкі, што ёю была ў 1246/1247–1264 г. Дубраўка, дачка князя Конрада I Мазавецкага (s.86, 95–96), не адкідаючы цалкам магчымасць і трэцяга шлюбу валынскага князя на таямнічай Алене (?) (s.97–98).

Сярод біяграмаў нашчадкаў князёў Данілы і Васількі Раманавічаў беларускага чытача зацікавяць заўвагі аўтара пра Рамана і Шварна Данілавічаў. Дату смерці першага Д.Дамброўскі кладзе на мяжы 1258–1259 г. (s.124). Замест раней вядомых дзвух жонак Рамана, аўтар яго біяграфіі настойвае на тым, што ён быў жанаты троны разы: першы раз на дачцэ палавецкага хана Цягака, другі – на Гертрудзе Бабенберг, трэці – на дачцэ ваўкавыскага князя Глеба (s.124). Д.Дамброўскі звязвае апошні шлюб з заключэннем міру паміж Міндоўгам і галіцка-валынскімі князямі ў 1254 г. (s.136–137), праўда, не раскрываючы глыбей палітычных матываў такога “*niemal mezaliensu*”.

Што датычыць неяснай даты смерці Шварна Данілавіча, то тут польскі даследчык ідзе ўслед за Міхайлам Грушэўскім і прымае за верагодны 1269 г. (s.168–169). Адзінай яго жонкай была невядомая з імёна дачка Міндоўга і сястра Войшалка (s.170). Наўрад ці можна пагадзіцца з думкай аўтара, які паддаўся тут аўтарытэту Юліуша Ляткоўскага, аб тым, што яе маці была ўдавой па забітых Міндоўгам пад Цвіраметам у 1248 г. Вішымуце Булевічу (s.172–173) (гл. таксама, с.17). Як мы імкнуліся паказаць, жонка Вішымута Булевіча была ідэнтычная з Мартай – другой жонкай Міндоўга, маці Руклі, Рэпека і Герстута (гл., с.6–7). Што ж датычыць маці жонкі Шварна Данілавіча, то яна была першай жонкай Міндоўга, і як мы лічым, дачкой князя Ізяслава Наваградскага. Варта звярнуць увагу на тое, што акрамя Войшалка і яго сястры, выдадзенай замуж за Шварна, Міндоўг меў ад першага шлюбу яшчэ найменей адную дачку (s.170, заўвага 673).

Сур’ёзна Д.Дамброўскі аднёсся і да такой крыніцы, як “Радавод віцебскіх князёў”, які быў апубліканы яшчэ Тэадорам Нарбутам у дадатку да “Хронікі Быхаўца”. Польскі даследчык асцярожна прымае за верагоднае пададзенае там сведчанне аб тым, што жонка

суздальскага князя Андрэя Яраслававіча – дачка Данілы Раманавіча – мела імя Анастасся (s.148–149).

Найбольш смелая выснова Д.Дамброўскага – існаванне дзвух Мсціславаў Данілавічаў. Паводле яго, Мсціслаў I (нарадзіўся ў 30-х г. XIII ст., памёр у дзяцінстве перад 1240 г.) быў сыном Данілы ад першай жонкі Ганны Мсціславаўны, а Мсціслаў II ад другой – Даўшпрунгаўны (s.153–154). Аргументамі для існавання апошняга, паводле аўтара, з'яўляюцца: храналогія (Мсціслаў II згадваецца ў летапісах пазней за іншых Данілавічаў), вялікая розніца ў гадах з братамі, якая сведчыць аб нараджэнні Мсціслава II ад іншага шлюбу, адсутнасць згадак пра Мсціслава I у 1254–1271 г., імянны крытэрый, адсутнасць звестак пра шлюб Мсціслава I з дачкой хана Цягака, бо тая была, як сцвярджае Д.Дамброўскі, жонкай Рамана Данілавіча, а таксама тое, што толькі Мсціслаў II мог мець у 1280 г. дарослага сына (s.174–175). Як мяркуе польскі даследчык, нарадзіўся Мсціслаў II каля 1250 г., памёр – паміж 1300 і 1305 г. (s.176, 178). З невядомай жонкай меў сына Данілу і дачку Анастассию, выдадзеную замуж за князя добжынскага Земавіта⁶⁹ (s.180). У цэлым, аргументацыя аўтара выглядае цалкам лагічна і пераканаўчая. Мы звернем увагу на тое, што, магчыма, яшчэ адным сынам Мсціслава II быў Расціслаў, які згадваецца пад 1277 г. у бітве пад Гораднем: “*прибеже Ра[с]тиславко Мъстиславль нагъ и бось*” [1, слп.877].

Род галіцка-валынскіх князёў Раманавічаў скончыўся на сынах Юрэя Львовіча – Андрэю і Льву II, якія памерлі паміж 1321 і 1323 г. без ніякіх нашчадкаў. У сувязі з гэтым, аўтар ставіць пад сумненне шлюб Любарта Гедымінавіча з дачкой Андрэя ці Льва Юр’евічаў (s.252–253, 254, заўвага 1044).

Асобна Д.Дамброўскі разглядзеў мяркуемых і фальшывых Раманавічаў. Сярод іх найбольш зацікавяць беларускага чытача яго заўвагі наконт Васількі, мяркуемага сына князя Рамана Данілавіча і дачкі ваўкавыскага князя Глеба. Згаданы Васілька, вядомы па летапісах як князь слонімскі, доўгі час лічыўся родапачынальнікам князёў Астрожскіх (s.271–272). Польскі даследчык адхіляе як першую, так і другую магчымасць і адносіць Васільку Слонімскага да дробных служылых князёў з руска-літоўскага памежжа з радаводамі, якія немагчыма даследаваць з-за адсутнасці якіх-небудзь пэўных звестак пра іх (s.275). Слушнымі выглядаюць заўвагі аўтара і пра Раманавічаў, нашчадкаў Юрэя Львовіча, якія згадваюцца ў беларуска-літоўскіх летапісах і старапольскіх крыніцах. Маюцца на ўвазе Ўладзімер, сын Мсціслава Данілавіча і Ўладзімер, сын Данілы Мсціслававіча. Д.Дамброўскі схіляецца да высновы, што ні таго, ні другога не існавала (s.278–281). Адхіляе ён і магчымасць існавання дачкі нейкага неназванага ў беларуска-літоўскіх летапісах з імем ўладзімірскага князя з роду Раманавічаў, якая была выдадзена замуж за Любарта Гедымінавіча (s.283), у сувязі з чым вялікія князі літоўскія атрымалі правы на Валынскую зямлю.

Такім чынам, кніга Д.Дамброўскага ў значнай ступені запаўняе прагал у вывучэнні галіцка-валынскай галіны Рурыкавічаў. Яна сапраўды спрыяе лепшаму разуменню гісторыі Галіцка-Валынскай Русі, кіруючай там дынастыі, а таксама звязаных з Раманавічамі суседніх краінаў, у тым ліку і беларускіх зямель. З другога боку, высновы аўтара і іх аргументацыя запрашаюць беларускіх гісторыкаў да дыскусіі і вывучэння радаводаў смаленскіх⁷⁰, полацкіх ці турава-пінскіх князёў, чые генеалагічныя праблемы таксама яшчэ не вырашаны. На тле генеалагічных даследаванняў у Польшчы, Украіне, Літве і Расіі нашага голасу як раз бракуе.

Крыніца:

1. ПСРЛ.– М., 1962.– Т.2.– 938 слп.

Аляксей Шаланда.

⁶⁹ Удакладненне крэўных і сваяцкіх сувязяў Анастассі Мсціславаўны, жонкі князя Земавіта I Добжынскага, таксама трэба аднесці да арыгінальных высноваў аўтара (s.232–240, 287).

⁷⁰ На неабходнасць даследаванняў радаводаў іншых галінаў Рурыкавічаў, у прыватнасці, смаленскіх, звярнуў увагу і аўтар разглядаемай манографіі. Як адзначыў Д.Дамброўскі, генеалогія смаленскіх Расціслававічаў “*właściwie niezbadana*” (s.26, заўвага 49).

ПЫТАННІ, АДКАЗЫ, КАНТАКТЫ, ІНФАРМАЦЫЯ.

Міжнародная навуковая канферэнцыя “Станаўленне Вялікага княства Літоўскага (Да 750-годдзя каранацыі Міндоўга)”, Наваградак, 16 мая 2003 г.

16 мая 2003 года ў Наваградку адбылася навуковая канферэнцыя, прысвечаная гісторыі Вялікага княства Літоўскага. Яе арганізатарамі былі Гарадзенскі абласны выканаўчы камітэт, Інстытут гісторыі Нацыянальнай Акадэміі Навук, Гарадзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы і Наваградскі раённы выканаўчы камітэт. Неабходнасць правядзення дадзенай канферэнцыі была выкліканы не толькі святкаваннем такой важнай даты ў гісторыі беларускіх зямель, як 750-годдзе каранацыі Міндоўга, але і яшчэ адной спробай вырашыць пытанне агульнай гістарычнай спадчыны сучасных Беларусі і Літвы. З аднаўленнем апошнімі сапраўднай дзяржаўнай незалежнасці, узрасла неабходнасць вывучэння свайго мінулага, аргументавання канцепцыяў нацыянальных гісторыяў.

Пленарнае паседжанне пачалося з выступлення акадэміка НАН Беларусі **М.Касцюка** (Менск). У сваім дакладзе “*Каранацыя Міндоўга і яго роля ў станаўленні еўрапейскай дзяржавы*” ён вызначыў асноўныя абставіны, якія прывялі да ўтворэння ВКЛ, яднання сілаў і сродкаў з усходу і захаду. Было адзначана, што існавала і ўнутраная прычына – аб’яднанне з балцкімі племенамі саюза ўсходнеславянскіх гарадоў. У выніку, у адзначаны час у Панямонні ўзнік балта-славянскі саюз. Дакладчыкам быў зроблены гістарычны экспкурс і дадзена апісанне першапачатковага этапу ў палітычнай кар’еры Міндоўга. Не засталіся па-за ўвагай пытанні хрышчэння Міндоўга, яго сям’і, княжацкага двара. Разам з тым, было падкрэслена, што дакладнае месца каранацыі Міндоўга не лакалізавана. Сярод магчымых месцаў называецца беларускі Наваградак.

Доктар гістарычных навук **А.Краўцэвіч** (Горадня) выступіў з дакладам “*Каранацыя Міндоўга – месца ў часе і просторы*”. Даволі падрабязна ім была разгледжана дадзеная праблематыка ў ацэнцы заходнега єўрапейскіх даследчыкаў. Быў праведзены паралельны аналіз каранацыі Данілы Галіцкага і Міндоўга, дзе дакладчык адзначыў іх єўрапейскую арыентацыю і перайманне заходніх традыцый.

Даволі дыскусійным стала выступленне доктара гістарычных навук **М.Бычковай** (Расія), якая распавяла пра нашчадкаў Міндоўга і іх роднасных, службовых сувязях з вялікарускімі князямі. Дакладчыца адзначыла з’яўленне шматлікіх літаратурных твораў пра літоўскіх князёў, зрабіла гістарыяграфічны агляд, правяла грунтоўны аналіз крыніцаў. Асабліва былі падкрэслены дадзенія Пскоўскіх летапісаў аб дзеянасці князя Даўмента. Пры гэтым было адзначана, што ўяўленні аб заходнім рыцарскім культурыві ў другой палове XIII ст. ужо існавалі ў літоўскіх князёў і адсутнічалі ў вялікарускіх. Паводле М.Бычковай, гэта сталася з-за розніцы традыцый і падыходаў у вызначэнні крытэрыяў рыцарскай годнасці і гонару. Толькі ў больш позні перыяд адбываецца прыняцце і вялікарускімі князямі єўрапейскіх культурных узоруў. З іншага боку, шмат хто з літоўскіх князёў знаходзіў прытулак на рускіх землях і пераймаў мясцовую культуру і традыцыі. У сваіх развагах М.Бычкова пайшла далей і ўзняла даволі спрэчнае пытанне аб існаванні пераемнасці традыцый самаўладдзя: Міндоўг – Іван Грозны – Пётр I.

Выступленне “*Паходы Гедыміна на ўкраінскія землі: рэальнасць ці міф?*” **А.Русінай** (Кіеў) з Інстытуту гісторыі НАН Украіны было прысвечана вядомым з беларуска-літоўскіх летапісаў паходам Гедыміна на ўкраінскія землі. Даследчыца паспрабавала адказаць на пытанне – ці былі яны на самой справе? На падставе аналізу крыніцаў і ўкраінскай гістарыяграфіі па праблеме палітычнай дзеянасці Гедыміна А.Русіна прыйшла да высновы, што ў аснове звестак пра паходы літоўскіх войскаў на Кіеў і іншыя ўкраінскія гарады ляжыць “*Гедымінава легенда*”.

Шырокую дыскусію выклікаў даклад **Т.Баранаўскаса** (Вільня, Літоўская Рэспубліка), прысвечаны гісторыі каранацыі Міндоўга і разгляду гэтай праблемы ў літоўскай гісторыяграфіі. У апошнім выпадку маецца на ўвазе даволі распаўсюджаны ў Літве тэзіс аб tym, што каранацыя першага літоўскага караля прыйшла ў Віленскай катэдры (В.Урбанавічус, матэрыялы археалагічных даследаванняў 1986 г. Н.Кіткаўскаса). Высновы, зробленыя Т.Баранаўскасам і падмацаваныя дыпламатычнымі крыніцамі XIV–XV ст., сведчаць пра неабгрунтаванасць віленскай версіі, як дарэчы і наваградской. Дакладчык прапанаваў сваю версію месца каранацыі Міндоўга – на памежжы Літвы і Лівоніі (маёнтак Латава, ручай Латава).

Вельмі цікавыя праблемы былі закрануты пад час працы секцыяў: “*Міндоўг і Наваградак*” і “*Наваградак у складзе ВКЛ*”. На першай секцыі прагучалі даклады **В.Насевіча** “*Пытанне балта-славянскага сінтэзу і яго роля ва ўтварэнні ВКЛ*” (Менск), **В.Чамярыцкага** (Менск) пра ўзнікненне назвы Наваградак, **В.Вароніна** (Менск) па праблеме ўзаемаадносінаў Полацку і Міндоўга. Менскі даследчык **А.Жлутка** прасачыў дзейнасць Міндоўга па дакументах Папскай канцылярыі.

Кароль Літвы Міндоўг. Паводле гравюры XVI ст.

На другой секцыі прагучалі даклады, якія ахоплівалі разнастайныя бакі гісторычнай мінушчыны Наваградка і Наваградчыны. **С.Марозава** (Горадня) засяродзіла ўвагу слухачоў на ролі і месцы Наваградка як буйнога цэнтра царкоўна-рэлігійнага жыцця. **У.Падалінскі** (Менск) распавёў пра ВКЛ пад час соймавай кампаніі 1596–1597 гадоў. У дакладзе **А.Радамана** (Менск) была разгледжана соймікавая герархія земскіх ураднікаў Наваградскага павета ў другой палове XVI–першай трэці XVII ст. Аўтар даследаваў вялікую колькасць архіўных матэрыялаў, прасачыў асобныя радаводы шляхецкіх родаў. Ім было ўзнята пытанне аб дзейнасці палітычнай эліты ВКЛ і Рэчы Паспалітай у вылучаны перыяд, вызначана роля і месца ў гэтым працэсе наваградской шляхты. Даволі поўна быў паказаны працэс палітычнай барацьбы ў ВКЛ, у тым ліку і пад час працы шляхецкіх соймікаў Наваградскага ваяводства. **С.Амелька** (Горадня) даследаваў паходжанне і радавод роду Кярноўскіх, пачынаючы ад яго з'яўлення на Наваградчыне ў XVI ст., дзе яны пазней займалі розныя

адміністрацыйныя пасады, а Ян Кярноўскі быў нават ваяводай, да канца XVIII ст. Была выказана думка аб перасяленні рода ў пачатку XVI ст. у Наваградскае ваяводства са страчаных усходніх земель ВКЛ. Пададзены ў дакладзе матэрыял паказаў даволі значны ўплыў Кярноўскіх на грамадска-палітычнае і культурнае жыццё Наваградчыны.

А.Мальдзіс (Менск) вынес на разгляд удзельнікаў канферэнцыі складанае пытанне аб сумеснай беларуска-літоўскай спадчыне, ўзаемаадносінах і контактах паміж навукоўцамі, іх поглядах і меркаваннях. Як было адзначана ў выступленні, спрэчнасць асобных момантаў у выступленнях дакладчыкаў (асабліва літоўскіх калегаў) прымушаюць беларускіх гісторыкаў не пагаджацца з некаторымі іх высновамі, асабліва тымі, якія маюць на мэце толькі адное – спробу пазбавіць Беларусь сваей гісторыі (маюцца на ўвазе ўзаемаадносіны балцкіх і славянскіх плямёнаў, месца хрышчэння і каранацыі Міндоўга, унутраная палітыка ўладароў ВКЛ). Напрыканцы паседжання з агліядам краязнаўчай літаратуры па ранній гісторыі Наваградчыны выступіў дырэктар музея імя Адама Міцкевіча **М.Гайба**.

*Сяргей Амелька,
удзельнік канферэнцыі.*

Спіс скаротаў:

БАШ – Беларускі археаграфічны штогоднік.
БГЧ – Беларускі гістарычны часопіс.
ГАЗ – Гістарычна-археалагічны зборнік.
ПСРЛ – Полное собрание русских летописей.
ЭГБ – Энцыклапедыя гісторыі Беларусі.
BZH – Białoruskie zeszyty historyczne.
R. – Rocznik.

* * *

Памятка для аўтараў часопіса “Герольд Litherland”:

З мэтай удасканалення выдання Рэдакцыя звяртаецца да аўтараў часопіса з просьбай прытрымлівацца адзінных нормаў афармлення тэкстаў. Апошнія (на дыскене і 1 экзэмпляр на паперы) аб'ёмам да 10 старонак фармату А4 (210 x 297 мм) павінны быць набраны ў рэдактары *Word* (версія не ніжэй 6,0) для *Windows* праз 1 інтэрвал шрыфтам *Times New Roman* памеру 12 *pt* без пераносаў.

Палі: верхніе, левае, ніжніе – 20 мм, правае – 15 мм.

Першы радок: назва матэрыялу (па цэнтры), вылучаная тлустым шрыфтом памеру 14 *pt*. Праз інтэрвал друкуецца тэкст. У канцы яго праз інтэрвал справа падаецца курсівам прозвішча (прозвішчы) і імя (імёны) аўтараў, у дужках горад, назва навучальнай ці іншай установы.

Спасылкі на літаратуру і крыніцы падаюцца ў тэксле ў квадратных дужках. Першая лічба – нумар са спіса выкарыстанай літаратуры і крыніцаў, наступныя лічбы – старонкі ці аркушы. Напрыклад, [1, с.22], [2, с.11], [3, а.2–2 адв.]. Пасля асноўнага тэксту падаецца спіс выкарыстанай літаратуры і крыніцаў.

Тэксты можна дасылаць на адрес рэдакцыі і па электроннай пошце:

litherland@tut.by